

Fale Alea 'o Tonga

KO E MINITI 'O E

FEME'A'AKI

'A E HOU'EIKI

M MIPA

'O E

FALE ALEA 'O TONGA

FIKA	10
'AHO	M nite, 22 Fepueli 2016

Fai 'i Nuku'alofa

HOU'EIKI M MIPA 'O E FALE ALEA

'Eiki Sea Fale Alea

Lord Tu'ivakan

'Eiki Fakafofonga N pele, Vahefonua Tongatapu

Hou'eiki Minisit Kapineti

'Eiki Pal mia

Samuela 'Akilisi P hiva
Siaosi Sovaleni.

'Eiki Tokoni Pal mia

'Eiki Minisit Fonua, Ngaahi Koloa Fakaenatula
& Kau Tau 'a 'Ene 'Afi

Lord Ma'afu Tuku'aulahi
Dr. 'Aisake Valu Eke
Fe'ao Vakata

'Eiki Minisit Pa'anga & Palani Fakafonua

'Eiki Minisita Ngaahi Ng ue Fakalotofonua

'Eiki Minisit Fefakatau'aki, Ngaahi Ng ue 'a e Kakai
& Polisi, Pil sone, Tamate Afi

Dr. P hiva Tu'i'onetoa

'Eiki Minisit T naki Pa'anga H Mai & Tute

T vita Lavemaau

'Eiki Minisit Lao

Sione Vuna Fa'otusia

'Eiki Minisita Ngoue, Me'atokoni, Ngaahi Vao'akau, Toutai

S misi Taulangi Fakahau

'Eiki Minisit ki he Ngaahi Kautaha Pisinisi 'a e Pule'anga

Poasi Mataele Tei

'Eiki Minisit Mo'ui

Dr. Saia Ma'u Piukala

'Eiki Minisit Ngaahi Ng ue Lalahi & Takimamata

Hou'eiki Fakafofonga N pele

Lord Tu'i' fitu

'Eiki Fakafofonga N pele Fika 1 Vava'u.

Lord Vaea

'Eiki Fakafofonga N pele Fika 1 Tongatapu

Lord Tu'ilakepa

'Eiki Fakafofonga N pele Fika 2 Vava'u.

Lord Tu'iha'angana

'Eiki Fakafofonga N pele Fika 1 Ha'apai

Lord Tu'iha'ateiho

'Eiki Fakafofonga N pele Fika 2 Ha'apai

Lord Nuku

'Eiki Fakafofonga N pele 'Eua

Lord Fusitu'a

'Eiki Fakafofonga N pele Ongoni Niua

Kau Fakafofonga Kakai

Fakafofonga Fika 2 Tongatapu

S misi Lafu Kioa Sika

Fakafofonga Fika 4 Tongatapu

Fakafofonga Fika 9 Tongatapu

Fakafofonga Fika 12, Ha'apai

Penisimani 'Epenisa Fifita

Fakafofonga Fika 13, Ha'apai

Vili Manuopangai Hingano

Fakafofonga Fika 15, Vava'u

Veivosa *Light of Life* Taka

S miu Kuita Vaipulu

FALE ALEA 'O TONGA

**'ASENITA FAKAANGAANGA FIKA 10/2016
FAKATAHA 'A E FALE ALEA 'O TONGA**

*'Aho Monite 22 Fepueli, 2015
10.00am.*

HOKOHOKO 'O E NGAUE 'A E FALE ALEA

Fika 01	:	Lotu
Fika 02	:	Ui 'o e Hou'eiki Memipa 'o e Fale Alea
Fika 03	:	Me'a 'a e 'Eiki Sea 'o e Fale Alea
Fika 04	:	<u>Lipooti Komiti:</u> i. Fika 1/2016: Komiti Tu'uma'u ki he Ngaahi Lao. • Lao Fakaangaanga (Fakatonutonu) ki he Fakamaau'anga Lahi 2016 (Lao Fika 6/2016) ii. Fika 2 /2016: Komiti Tu'uma'u ki he Ngaahi Lao. • Tu'utu'uni ki he Tauhi 'o e Maau 'i he Ngaahi Feitu'u Faka-Pule'anga (Kava Malohi Tapu) 2015 (Tu'utu'uni Fika 7/2016)
Fika 05	:	Ngaahi Me'a Makehe
Fika 06		Kelesi
		NB. Na'e toki tufa pe 'i Fale Alea 'a e Lipooti Komiti Lao fika 3 & 4/2016 pea tu'utu'uni ai pe 'e he 'Eiki Sea ke kau 'i he 'Asenita 'o e 'aho ni pea na'e alea'i ai pe 'o tali fakatou'osi.

Fakahokohoko

Fale Alea ‘o Tonga.....	7
Lotu	7
Ui ‘a e Fale	7
Poaki.....	7
Me’a ‘a e Sea.....	8
‘A’ahi mai Minisita mei Siaina	8
Tokanga ki he teu fakatau ‘inasi <i>Tonga Cable Ltd</i> ki he <i>Digicel</i>	9
Tokanga totonu ke ‘omai ki Fale Alea fakatau koloa e Pule’anga.....	10
Fehu’ia e founa fakatau ‘inasi <i>TCL & mahu’inga</i> e koloa e kautaha	10
Fehu’ia p ko e faitu’utu’u ‘a hai ke fai fakatau ‘inasi <i>Tonga Cable</i>	11
Fakama’ala’ala Pule’anga fekau’aki mo e <i>Tonga cable</i>	12
Faka’amu ke a’u ‘a e <i>cable</i> ki Vava’u mo Ha’apai.....	12
Fie ma’u lau miliona ki hono taki’aki <i>cable</i> ki Vava’u mo Ha’apai.....	13
Fakama’ala’a ‘o e fakakaukau ke ‘oange inasi <i>Cable</i> ma’a e <i>Digicel</i>	13
Lelei ‘o e fe’au’auhi he pisinisi kae ma’ama’a totongi	13
Tu’unga a’u ki ai ng ue Pule’anga ki he fakatau ‘inasi <i>Tonga Cable</i>	14
Tokanga ki he fakatau <i>TCL</i> ki ha kautaha muli	14
Tokanga lahi ki he fakatau ki ha kautaha muli.....	15
Tali Pule’anga ko e <i>Digicel</i> Tonga ‘oku lesisita ko e kautaha Tonga.....	15
Tokanga ka fakatau ‘inasi <i>TCL</i> ki he <i>Digicel</i> malava nau m mipa he Poate <i>TCL</i>	15
Faka’ikai’i peh malava ke Poate he <i>TCL</i> kau ma’u ‘inasi.....	16
Puipuitu’a ki he ng ue ki he keipolo ‘initaneti	17
Fehu’ia e pa’anga na’e fakafoki ‘e he Pal mia ki Fale Pa’anga	19
Tokanga ki ha tokoni ki Fisi hili ange af ai	19
L pooti mei Fisi hili af ai	19
Tali Pule’anga na’e tu’uaki e ‘inasi ko ia ‘a e <i>TCL</i>	20
Taukave ke l pooti mai fakatau <i>share TCL</i> ki he Fale Alea.....	22
Ko e <i>TCL</i> ko e koloa ‘a e fonua	23
Tokanga ki he pa’anga folau ‘a e Pal mia	24
Tokanga ki he laum lie fai ‘aki fakatotolo ng ue e Pal mia	24
Kole ke ‘ave fakatotolo ki he <i>PSC</i>	27

Tokanga ki he fakanofu <i>CEO</i> Potung ue Ako	27
L pooti Fika 1/2016 K miti Tu'uma'u Ki He Ngaahi Laó	29
L pooti Fika 2/2016 K miti Tu'uma'u Ki He Ngaahi Laó	29
Kole ke fakafoki L pooti fika 3/2016 K miti Lao ki he K miti	30
L pooti, fika 1/2016, K miti Tu'uma'u ki he Ngaahi Lao	30
Lao Fakaangaanga Fakatonutonu ki he Fakamaau'anga Lahi 2016	31
Fokotu'u fakafoki Lao Fakaangaanga fika 6/2016 ki he Pule'anga.....	31
Alea'i Tu'utu'uni fika 7/2016	32
Fokotu'u 'ave Tu'utu'uni fika 7/2016 ki he kakaf	32
Tokanga ki he kupu 12 (2) Tu'utu'uni fika 7/2016.....	32
Mafai kau polisi ke kumi kava malohi he feitu'u fakapule'anga	32
Tokanga ki he taimi ma'u ai kava m lohi he feitu'u fakapule'anga	35
Tokanga ki he tu'u e laó ma'u ha kava m lohi ko e hia ia.....	35
P loti'i 'o tali Tu'utu'uni fika 7/2016	37
L pooti Fika 3 K miti Lao	37
Kole ke toloi alea'i L pooti Fika 3 K miti Lao.....	38
Tu'unga 'oku 'i ai L pooti Fika 3 K miti Lao	38
Taukave tokolahi ange kau M mipa poupou'i Lao Fakatonutonu Fakamo'oni	38
Kole ke 'ave Lao Fakatonutonu Fakamo'oni ki he K miti Lao	39
'Ikai fen pasi me'a na'e felotoi ki ai K miti Lao mo 'enau l pooti.....	39
Tokanga ki he fokotu'u l pooti K miti Lao	39
Fehu'ia hono tali ke fakah ange L pooti K miti Lao	40
Fakama'ala'ala loto e K miti Laó fekau'aki mo e L pooti K miti Lao	40
Me'a fekau'aki mo e ngaahi fie ma'u K miti Lao	41
Ta'emo'oni me'a he L pooti fika 3/2016 'a e K miti Lao.....	42
P loti'i 'o tali L pooti Fika 3/2016 K miti Lao	43
L pooti Fika 4/2016 K miti Lao	43
Alea'i Tu'utu'uni fika 1/2016	43
Fehu'ia lahi fakatonutonu Tu'utu'uni Fika 1	44
P loti'i 'o tali Tu'utu'uni fika 1/2016.....	45
L pooti ng ue mei he K miti Kakato.....	45
P loti'i 'o tali ke fakafoki L pooti Fika 1/2016 K miti Lao ki he Pule'anga	46

P loti pea tali L pooti Fika 2 K miti Lao	46
P loti'i 'o tali Lao Fakaangaanga Fakatonutonu Fakamo'oni	46
P loti'i tali Lao Fakaangaanga Fakatonutonu ki he Ngaahi Hia 2016.....	47
P loti tali Tu'utu'uni fika 7/2016 & hono ngaahi fakatonutonu.....	48
P loti'i 'o tali L pooti fika 4/2016 K miti Lao	50
P loti'i 'o tali Tu'utu'uni Fakatau Faka-Pule'anga 2015 & ngaahi fakatonutonu.....	50
Fakam 1 'ia ng ue lahi kuo lavá.....	51
Fakam 1 mei he Pule'anga he ng ue kuo lavá	51
Fakam 1 mei he Hou'eiki N pele.....	52
Fakam 1 mei he Fakafofonga Kakai.....	52
Kelesi.....	53
Fakam 'opo'opo Ngaahi Feme'a'aki Fale Alea	54

Fale Alea ‘o Tonga

‘Aho: M nite 22 Fepueli 2016

Taimi: 1000-1010 Pongipongi

S tini Le‘o: Me‘a mai ‘Eiki Sea e Fale Aleá.

‘Eiki Sea: Hou‘eiki, ki he ‘Eiki N pele Fika 1 ‘o Tongatapú.

Lotu

Lord Vaea: M 1 Sea. Mou me‘a hifo.

(Na‘e hoko atu ke tataki ‘a e lotu ‘a e Falé ki he ‘aho ni)

<003>

Taimi 1010-1020

‘Eiki Sea... Malo k taki Kalake fai mai ‘etau tali ui

Kalake T pile: Tapu mo e ‘Eiki Sea ‘o e Fale Alea, ‘Eiki Pal mia mo e Hou‘eiki Minisita, tapu mo e Hou‘eiki Fakafofonga e Hou‘eiki N pele kae ‘uma’ ‘a e Hou‘eiki Fakafofonga ‘a e Kakai kae ‘at ke fai atu e ui ‘a e Falé ki he pongipongi ni, ko e ‘aho M nite ‘aho 22 Fepueli 2016.

(Lele ‘a e tali ui)

Sea fakamolemole kau to e fakaongo ange mu‘a.

‘Eiki Sea: M 1 .

Ui ‘a e Fale

Kalake T pile: ‘Eiki N pele Tu‘i’ fitu, ‘Eiki Sea ngata’anga ‘a e tali ui ‘o e Fale, ko e ‘Eiki Minisit Pa’anga mo e Palani Fakafofonga ‘oku poaki folau, pea peh kia ‘Eiki N pele Tu‘ilakepa folau mo ia, pea poaki folau pea mo S miu Kuita Vaipulu. Ko e ‘Eiki M mipa ‘oku ‘ikai ke tali hono uí ko e tuí ‘oku ne me‘a t mui mai p . M 1 ‘Eiki Sea.

Kalake T pile: ... Sea fakamolemole ka u to e fakaongo ange mu‘a.

‘Eiki Sea: M 1 .

Poaki

Kalake T pile: ‘Eiki N pele Tu’i’ fitu, ‘Eiki Sea ngata’anga ‘a e tali ui ‘o e Fale, ko e ‘Eiki Minisit Pa’anga mo e Palani Fakafonua ‘oku poaki folau, pea peh kia ‘Eiki N pele Tu’ilakepa folau mo ia, pea poaki folau pea mo S miu Kuita Vaipulu. Ko e ‘Eiki M mipa ‘oku ‘ikai ke tali hono ui ko e tuí ‘oku ne me’a t mui mai p . M l ‘Eiki Sea.

Me’a ‘a e Sea

‘Eiki Sea: M l . Tapu mo e ‘afio ‘a e tolu taha’i ‘Otua ‘i hotau lotolotonga. Fakatapu foki ki he ‘Ena ‘Afifio, Kingi Tupou VI, kae ‘uma’ ‘a e Ta’ahine Kuini, Kuini Nanasipau’u, mo e Fale ‘o Ha’a Mohefo. Tapu foki ki he ‘Eiki Pal miá kae ‘uma’ ‘a e Tokoni Pal mia mo e Hou’eiki Minisit ‘o e K pineti. Fakatapu atu ki he Hou’eiki Fakafofonga N pele ‘o e fonuá, kae ‘uma’ ‘a e Hou’eiki Fakafofonga ‘o e Kakai.

Hou’eiki m l ‘aupito ‘a e kei fakakoloa ‘a e ‘Otua M fimafi kei fakakoloa ‘a kitautolu ‘o tau a’usia ‘a e pongipongi ko eni. Pea ‘i he taimi tatau tau fakam l ’ia p koe’uhí ko e matangi kuo fakalaka atu, kaikehe ‘i he taimi tatau p ‘oku tau fakafeta’ia kotoa p ‘a e pule ‘a e ‘Otua M fimafi.

‘A’ahi mai Minisita mei Siaina

Hou’eiki ko ‘etau ‘asenitá ena ‘oku tuku atu kia kimoutolu, k ki mu’a ke lau ‘a e l pootí ‘oku kole p kia kimoutolu ‘oku ‘amanaki foki ke ‘a’ahi mai ‘a e Tokoni Minisit ki Muli ‘a Siainá, ko e tokotaha ia ‘oku ne tokanga’i ‘a e Tokelau ‘Ameliká pea mo *Oceania*, ‘a ia ko kitautolu ia, ‘o fekau’aki pea mo e ngaahi fokotu’utu’u ‘a Siaina ‘a e ngaahi *policy* ke tokoni pea ‘oku ... kia kitautolu pea ‘oku ‘a’ahi mai ‘a e tangata’eiki ko ení ‘apongipongi, ‘oku fai ‘a e fakataha ‘i he 9 k ko e 9:30 Hou’eiki ‘oku ou kole p kapau ke mou k taki p ‘o me’a mai ‘apongipongi koe’uhí na’a lava p ke tau ‘i Fale ni p , na’a lava p ke tau fakataha ai mo ‘etau tangata’eiki ko ení, pea ‘oku ‘ikai ha ngaahi me’a ‘oku mou tokanga ki ai, lava p ke fakafehu’ia kiate ia. Pea mahalo ko e me’a p ia ke fakahoko atu.

Ko e l pooti ko eni mei he K miti Tu’uma’u na’e ‘ai foki ko e ngaahi fo’i lao ‘e 4 ...

<005>

Taimi: 1020-1030

‘Eiki Sea : ... Ko e Tu’utu’uni ‘e 1, Lao ‘e 3. Pea hang p ko ‘oku ‘asi atu he ‘as nitá, ko e fika 1 mo e fika 2. ‘A ia ko e Lao Fakaangaanga Fakatonutonu ki he Fakamaau’anga Lahí, pea mo e Tu’utu’uni ke Tauhi Maau ‘a e Ngaahi Feitu’u faka-Pule’angá, ‘a ‘oku fekau’aki mo e kava m lohí. ‘Oku ‘i ai honau ngaahi fakatonutonu, ka ko e Lao Fakaangaanga ko eni, Fakatonutonu, ki he Ngaahi Tu’utu’uni ki he fakatau Faka-Pule’angá. Koe’uhí ke kole p ki he Minisit Laó, ‘oku fu’u lahi ‘aupito ‘a e fakatonutonu, mahalo ‘oku mei a’u ki he peesi e 43, ka ko e ngaahi me’a ko ení ‘oku ma’u mei he kau ng ué, ‘oku tonu ke fakatokanga’i ‘e he Potung ué ‘oku mahu’inga ‘aupito ke fakamahino, taafataha ki he ngaahi liliu faka-Tongá. Pea ‘oku ‘i ai p mo e fanga ki’i

kalama, liliu ngaahi faka'ilongá. He 'oku ou tui mahalo 'oku mahu'inga 'eni ki he ng ue 'a e Potung ue Laó, pea mo e Fakamaau'angá, he 'oku ou tui mahalo ka fai ha hopo 'e hao p 'a e fa'ahinga ko ení, he fa'ahinga liliu 'oku 'omai he ngaahi Lao ko ení. Ka ko e kole atu p , he koe'uhí, he 'oku tonu mo mahu'inga 'aupito e ngaahi me'a 'oku 'omai ki he Falé ni, ke maau, koe'uhí ke fai e feme'a'akí, 'oku 'ikai ke fu'u lahi ha fakatonutonu 'o hang ko eni ko hono 'omai ko ení.

'Oku te'eki ai ke tufa atu, mahalo ko e fika 4, 'oku kei fai hono *print out* ke tufa. Ka 'oku ou tui ko e 'omai e me'a ko iá, 'e tuku hifo p ki he K miti Kakató. Ka ki mu'a iá, 'oku ou kole p ki he Kalaké ke lau'i mai mu'a 'a e l pooti ko eni 'oku 'omai mei he

Lord Nuku : 'Eiki Sea. Ko e ki'i kole atu p mu'a ke fai atu e ki'i fakahoha'a ko ení, koe'uhí kae toki lau e, he koe'uhí he 'oku ou tui mahalo 'e toki *report* atu 'e he Sea 'o e K mití.

'Eiki Sea : Me'a mai.

Tokanga ki he teu fakatau 'inasi *Tonga Cable Ltd* ki he *Digicel*

Lord Nuku : 'Eiki Sea, tapu pea mo e Feitu'una, pea m l mu'a e fakalaum lie e Feitu'una 'o tau toe a'usia e pongipongi ko eni. Pea peh foki e fakam l ki he lotu lelei kuo tau 'inasi ai he pongipongi ko ení, fakakoloa e Pal mia, pea mo e Hou'eiki Minisit , kae 'uma' e Fale 'eiki, koe'uhí kae 'at ki he motu'a ni ke 'oatu 'a e ki'i fakahoha'a 'a e motu'á ni, 'oku mavahe mei he 'as nitá, Sea. Tapu p pea mo e Feitu'u na kae'uma' e 'Eiki Palemiá. Ko e fakahoha'a ko ení, 'Eiki Sea, 'o fekau'aki pea mo 'etau Potung ue ko eni ko 'a e Poate ko eni ko e *TCL*, pe ko e *Tonga Cable Limited*.

'Eiki Sea, ko e fakahoha'a 'a e motu'a ni, 'Eiki Sea, 'oku ou lave'i p koe'uhí ko e 'aho faka'osi eni 'a e feme'a'aki ho Falé, pea 'oku ou tui p , 'Eiki Sea, ko e fakahoha'a ko ení, ko e fakahoko p ki he Pule'angá 'a e me'a ko 'oku ma'u 'e he motu'a ni , pea mo e anga e fakakaukau 'a e motu'a ni ki he koloa ko ení, 'Eiki Sea. Ko e koloa foki eni 'a e Pule'angá, 'Eiki Sea.

Ko e fakahoha'á, 'Eiki Sea, ko e fakahoha'a fekau'aki pea mo hono lave'i 'e he motu'á ni 'oku hanga 'e he Pule'angá 'o 'ai ke fakatau atu 'a e p seti 'o e koloa ko ení, 'Eiki Sea, 'a ko 'oku mea'i p 'e he Feitu'u na. Ko e kautaha ko ení, ko e p seti e 100 hono *owner* 'e he Pule'angá. Pea ko e koloa ko ení, 'Eiki Sea, he lave'i ko 'a e motu'á ni, ko e ng ue ko na'e fai ki aí, na'e fai mai he ngaahi ta'u lahi. Pea na'e a'u ki he taimi na'e 'ikai ke tali 'e he *World Bank*, pea mo e ngaahi kautaha fakapa'anga ke n 'a Tonga ni, 'Eiki Sea, koe'uhí ke fakakakato 'a e fie ma'u ko ení, he ngaahi Pule'anga ki mu'a atú, 'i he Pule'anga ko ení. Ko e lave'i ko 'a e motu'á ni, 'Eiki Sea, pea na'e maliu mei ai, 'o hoko ko e tokoni. Pea ko e me'a ko 'oku fai ki ai e fakakaukau, 'Eiki Sea, ko e koloa ko ení, 'Eiki Sea, na'e 'i ai hono 'uhinga. Ko hono 'uhingá ke fakatupulaki 'a e fakalalakaká 'i he fonua ni 'i he tafa'aki 'a e fakatekinolosiá. Ka 'i he 'aho ni, 'Eiki Sea, 'oku hang 'oku ma'u 'a e ongoongo ko ení, peh 'oku 'ai ke fakatau atu 'e he Pule'angá, 'Eiki Sea, pea 'oku 'i ai mo hono Poate, pea ko e founga ko 'oku fai'aki ko 'a e ng ue ko ení, 'Eiki Sea,

‘oku ‘i ai e fakakaukau ai, ‘Eiki Sea, koe’uhí ko e koloa ko ení, ko e me’a ‘oku fa’a me’a’aki ‘e he ‘Eiki Pal miá, pea ko e ‘uhinga ia e fehu’i ko ki aí. Ko e fehu’i ko ení, ko e fehu’i ki he ‘Eiki Pal miá, ki he fekau’aki pea mo

Tokanga totonu ke ‘omai ki Fale Alea fakatau koloa e Pule’anga

‘Uluakí, ‘Eiki Sea, ‘oku ‘omai e fanga ki’i me’a iiki ki he Falé ni. Ko e koloa ko ení, ‘oku ou tui, ko ‘eku lave’í mahalo ‘oku ‘i he 40 tupu ki he 50 tupu miliona. ‘Ikai ke u lave’i pau ki he anga hono fika hono fakamahu’ingá, ‘Eiki Sea. Ka ‘oku tonu leva, ka ‘oku ‘i ai ha me’a ‘oku fai fekau’aki pea mo e ngaahi koloa ko ení ‘a e fonuá, ‘Eiki Sea, ‘oku ou tui, ‘Eiki Sea, ‘oku tonu ke fakahú mai ki he Fale ni, ke mea’i ‘e he kakai e fonuá. He ko e koloa ení ‘oku ‘uhinga ke fakalalakaka’aki e mo’ui ko , pe ko e mo’ui ‘a e kakai e fonuá. Na’e ‘uhinga peh . Pea ko ‘ene a’u mai ko ení, lolotonga p ení, pe ‘oku ta’u e 2 p ení, hono kamata e Potung ue ko ení, ‘a e Poate ko ení, kuo hoko e fakatau ko ení. ‘Oku te’eki ai ke fakahoko e fakataú, ‘Eiki Sea, ka ko e fehu’i p ki he Pal miá, koe’uhí ko e ng ué na’e kamata’aki ‘etau kamata mai ko e Pule’anga ko ení, ko e ho’ata kitu’a, pea mo e pule totonú, pea tauhi pea mo e Laó. Ka ko ‘eku lave’i ko ki hení, ‘Eiki Sea, koe’uhí, ko e ‘ikai ke mea’i ‘e he Falé ni, pea ‘oku ‘ikai ke lava ai ke ‘ilo’i fakapapau pe ‘oku fou e founa ng ue ko ení ‘o fakatatau ki he Laó, pe ko e fie ma’u ko ení, ‘Eiki Sea, pe ko e fie ma’u ‘a e Pule’angá, hang ko ia, ‘Eiki Minisit Pa’anga, pe ko e nounou fakapa’anga ‘a e Pule’angá ‘oku ‘uhinga ai hono fakatau atú, hono tu’uaki fakatau ko ‘o e koloa ko ení, pe ko ha toe fie ma’u makehe. Pea ko e me’a ia ‘oku fai ko ki ai ‘a e fakahoha’á, ‘Eiki Sea, he ‘oku ou tui ko e me’a ko ení, ‘oku fekau’aki totonu ia pea mo e fakalalakaka ‘o e fonuá ni.

Fehu’ia e founa fakatau ‘inasi TCL & mahu’inga e koloa e kautaha

Pea ko e ‘uhinga ia ‘oku fai ai ‘a e fakafehu’iá, ko e founa hono fakahokó, pea mo e founa ko ení ko hono mahu’inga e koloa ko ení ki he kakai e fonuá, ‘Eiki Sea. Pea ‘oku ‘uhinga peh , Sea, hono fehu’i ki he ‘Eiki Pal mia, pea mo e ‘Eiki Minisit Pa’anga, pe ‘oku anga f f hono tu’uaki atu ‘a e fakataú ko ení, lolotonga ‘oku kei p p ‘a e Poate ko ení, kuo fakahoko e me’a ko ení, ‘Eiki Sea. Pea ‘oku lahi ‘a e ngaahi ‘uhinga ia ‘oku tonu ke fakama’ala’ala mai koe’uhí ke fanongo ki ai ‘a e kakai e fonuá, Sea. He ‘oku hang kiate au, ‘Eiki Sea, ko e fakatau ko ení, kapau ‘oku fakataú atu ia ki he kautaha muli, ‘oku te’eki ai ke hoko e me’a ko ení, mahalo, ‘Eiki Sea, ki he hisit lia ko e ‘ poaté. Ke fakataú ki ha kautaha ko e kautaha muli ‘ata’at . ‘Oku f f e kakai e fonua? Kapau kuo fakamahu’inga e seá, Sea.

‘Eiki Pal mia : Sea, ka u ki’i tokoni atu mu’a fakamolemole, Sea.

‘Eiki Sea : Me’a mai.

‘Eiki Pal mia : Fakatapu atu ki he Feitu’u na, ‘Eiki Sea, kae ‘uma’ e ‘Eiki N pelé. ‘Oku ou kole atu mu’a, hang kiate au kuo ‘osi mahino ‘ene fehu’í, kae tuku mai mu’a ke fai ha tali. Tukukehe kapau ‘e hokohoko atu p ‘ene fakamatalá ‘a’ana ia, ka ‘i he’eku fanongó, kuo mahino mai ‘a e taumu’a ‘o e fehu’í. Pea ‘oku ou kole ke fai atu ha tali ki ai.

Lord Nuku : Sea, ‘oku ou fakam l ‘aupito au ki he ‘Eiki Pal mia, ka koe’uhí ko e ngaahi tefito’i me’a ko eni ko ‘oku fai ki ai hono fehu’iá, ‘Eiki Sea. Na’e fai e faka’amu ia, kapau ‘e ‘omai ki Falé ni. He ko e feme’a’aki ko he Fale ni, mea’i ‘e he Feitu’u na, he ‘oku ou tui, ko e hang ko e fakahoha’a ko ‘oku fai he pongipongi ni, ‘Eiki Sea.

‘Eiki Minisit Polisi : ‘Eiki Sea, kole mu’a ke ki’i fakatonutonu ange.

‘Eiki Sea : Fakatonutonu mai.

‘Eiki Minisit Polisi : ‘Oku ou poupou atu ki he me’a ‘a e ‘Eiki Pal miá. Tukuange mai mu’a ke tali atu, koe’uhí he ‘oku lahi e ‘ me’a ia h ‘oku ‘ikai ke mo’oni ia. Koe’uhí ke fai mo tali atu kae ...

<006>

Taimi: .1030-1040

‘Eiki Minisit Polisi: ... ‘osi m l Sea

‘Eiki Sea: Toe ‘i ai ha fakatonutonu ‘e taha toe... ‘Eiki N pele

Lord Tu’iha’ateiho: Tapu p mo e Sea, tapu atu ki he Hou’eiki. Sea ‘oku ou fie fanongo au ki he me’a ko eni ‘oku ‘ohake ‘e he N pele ‘Eua he ‘oku kau tonu eni mo e kakai e fonuá mo e silini ‘a e fonua, mahalo ko ia p Sea.

‘Eiki Sea: Me’a mai ‘Eiki N pele

Lord Nuku: Ko ia ‘Eiki Sea ‘oku ‘uhinga foki ‘a e fakahoha’a atu ko he pongipongi ni he koe’uh ko e ‘aho faka’osi eni ia pea t puni ho Falé, pea kapau leva ‘e ‘i ai ha me’a ia ‘e hoko ‘i he ‘osi ko he t puni ho Fale Sea ‘oku ‘ikai ke mea’i ia ho Fale, pea hang ko ia ko ‘oku hoko he pongipongi ni, ‘oku ou tui ko e Kapineta mahalo ‘oku nau mea’i ‘enautolu eni. Ko e Fale Alea ‘o Tonga ‘oku ‘ikai ke nau mea’i ‘enautolu ha me’a ‘e taha ki heni ‘Eiki Sea, pea ‘oku kau ia he ngaahi fehu’i ko ‘oku ‘oatú.

Fehu’ia p ko e faitu’utu’u ‘a hai ke fai fakatau ‘inasi Tonga Cable

Ko e fehu’i ko e tu’utu’uni ‘a e Kapineta p ko e tu’utu’uni ‘a e Pule’anga p ko e tu’utu’uni ‘a e Poaté, he koe’uh ‘Eiki Sea ‘oku kau ia he ngaahi me’a ko ‘oku fie ma’u ke tali mai, p ‘oku fou ‘i he laó,’a eni ko eni ko ‘a e lao e ngaahi kautaha p ko e tu’utu’uni p ia ‘a e Poate p ko e tu’utu’uni ‘a e Kapineta he ‘oku fie ma’u ‘a e ‘ me’a ke fakama’ala’ala mai ki he Fale Sea pea ‘uh pea mea’i he kakai ‘o e fonuá ‘a e tu’unga ko ‘oku ‘i ai ‘a e me’a ko ení, he ‘oku ‘ikai ko ha me’a si’isi’i eni ‘Eiki Sea. Na’e ‘uhinga ‘a e me’a ko eni ke tokoni ki he ako, tokoni ki he

Potung ue Mo'ui, he 'o kapau 'oku 'i ai ha ngaahi me'a 'oku tau t nounou fakatekinolosia ai he 'ahó ni, 'oku malava p ke fai 'a e ng ue ko ia 'i he 'aho ni heni, kae fai mai hano fale'i mei ha feitu'u kehe, 'o makatu'unga 'a e tekinolosia ko ení Sea, pea kapau leva ko hono kamata eni ke tau hanga 'etautolu 'o tukutuku atu 'e anga f f leva ha'atau a'usia 'a e fakalalakaka ko 'oku tonu ke tau a'usia. K ko e fehu'i ia Sea 'o e pongipongi ni. Ko e founa hono tuku atu? P ko e tu'utu'uni 'a hai? He 'oku 'osi 'i ai 'a e lao ia ke fai'aki 'a e ng ue ko ení, pea 'oku ou tui 'Eiki Sea 'oku tonu ke 'omai 'a e me'a ko ení ki he Fale ni.

'Eiki Sea: M l

Lord Nuku: He 'oku ou lave'i 'e au Sea na'e 'i ai 'a e ' asset 'a e Pule'anga ia ki mu'a na'e tuku atu 'i he 'uhinga ko e fie ma'u silini, pea ko e 'uhinga ia 'a e fehu'i he 'ahó ni, 'oku 'uhingá 'oku fie ma'u silini p ko e 'uhinga ko ha toe 'uhinga kehe, pea 'oku ou tui Sea 'oku mahino atu 'a e me'a ko koe'uh kapau 'e fai mai ha tali 'a e Pule'anga p 'oku 'i ai ha taha 'oku fai ha'ane fakahoha'a, k ko e kongá lahi ia 'o e fakahoha'á he 'oku 'ikai ke mea'i ho Fale mo e kakai 'o e fonuá 'a e me'a ko ko 'oku hoko he taimi ni Sea, m l .

'Eiki Sea: 'Eiki Minisit *Public Enterprise* mahalo p ko koe 'oku tali mai 'a e me'a ko eni m l .

Fakama'ala'ala Pule'anga fekau'aki mo e Tonga cable

'Eiki Minisit Ngaahi Pisinisi Pule'anga: M l 'aupito Sea 'oku ou fakafeta'i ki he 'Otua tau a'usia 'a e 'aho faka'ofa'ofa ko eni, m l 'a e laum lie 'a e Feitu'u na Sea kae 'uma' 'a e Hou'eiki 'o e Fale Alea, tuku mu'a ke fai atu p ha ki'i fakalavelave na'a mahino ha kongá 'i he fehu'i ko eni na'e fakahoko mai 'e he Hou'eiki.

Ko e kautaha foki ko eni Sea ko e Tonga *Cable Limited* na'e fai 'a e ng ue ki ai pea lava 'o taki mai 'a e cable mei Fisi koe'uh ke vave ange 'etau ng ue'aki 'a e internet pea kuo 'osi mea'i ia 'e he kakai 'o e fonuá 'i he taimi ni 'a e ngaahi lelei 'oku tau ma'u 'i he taimi ni tautautefito ki he ngaahi potung ue 'a e Pule'angá pea peh ki he kakai pisinisi pea lava ma'u 'a e internet vave ange 'i he ngaahi akó 'aki 'a e totongi ma'ama' a ange 'i he taimi ni, 'a ia 'oku 'osi a'u mai eni 'a e cable ki Tonga ni. Ko e toe eni ke 'ave 'a e ngaahi lelei ko ení ke 'inasi ai 'a e Hou'eiki 'o e fonuá pea mei Vava'u mo Ha'apaí. Pea ko e ng ue ia 'oku lolotonga fai 'a e sio ki ai 'a e Pule'angá.

Faka'amu ke a'u 'a e cable ki Vava'u mo Ha'apai

'Oku fakakaukau leva 'a e Pule'angá ko e filí 'oku ua ko e 'uluakí lava p 'a e poate ko eni 'o n ke fakakakato'aki 'a e s niti ko eni ke fakaa'u 'a e cable ki Vava'u mo Ha'apai, pea 'e lava p 'a e Pule'anga ko ia foki 'a e shareholder he taimi ni, 'o fakatau atu 'a e kongá 'a hono ngaahi 'inasi ki ha kautaha ke tokoni mai'aki e s niti ke taki'aki 'a e cable ke a'u ki Vava'u mo Ha'apaí. 'A ia ko e taumu'a 'oku taha p ke a'u ki Vava'u mo Ha'apai mo fakaa'u 'a e ngaahi lelei ko eni 'oku tau ma'u 'i Tonga ni ke fakaa'u ki he k inga 'o e ongo motu ko ení.

Ko e fetalanoa'aki ko mo e ngaahi *donor* ko na'a nau fakapa'anga 'a hono 'omai mei Fisi 'a e *cable* 'a 'oku kau ki ai 'a e *World Bank* pea mo e *ADB* 'oku 'i ai mo e ngaahi fakamatala fakapa'anga mo hono 'analaiso fakapa'anga 'o e ongo fakakaukau ko eni 'e lelei ange ke 'ai ha 'inivesitoa p ko ha kautaha ke kau mai ke fakatau ki ai kae 'omai ha silini mei ai ke 'ai e silini ko eni 'o ng ue'aki kae 'oua 'e n 'a e poaté.

Fie ma'u lau miliona ki hono taki'aki *cable* ki Vava'u mo Ha'apai

Ko e s niti ko 'eni 'oku tau sio ki ai Sea 'oku meimei 'i he 5 miliona 'Amelika 'a ia mahalo ki he 12, 13 Tonga p ki'i lahi hake p ai 'a e s niti ko 'oku fie ma'u ke ng ue'aki ki hono fakaa'u 'o e *project* ko eni ki Vava'u pea mo Ha'apai, pea ko e 'uhinga ia Sea, fai 'a e feng ue'aki pea mo e *World Bank* mo e *ADB* pea 'oku 'osi fakapapau'i he taimi ni 'oku sai ange ke 'oua 'e n 'a e poaté he 'e mamafa ange ia 'i he lele l l á kae ha'u ha kautaha ki lotu.

Fakama'ala'a 'o e fakakaukau ke 'oange inasi *Cable* ma'a e *Digicel*

Ko e kautaha ni foki Sea 'oku 'osi ma'u 'inasi ai 'a e *TCC* ia 'etau kautaha fetu'utaki telefoni 'a e Tonga *Cable* pea ko e fakakaukau ko he taimi ni, na'e 'i heni 'a e timi pea mei he *Digicel* 'a ia ko e kautaha eni ko 'oku fai 'a e fakakaukau ke 'oange ki ai 'a e 'inasi tatau p ko 'oku ma'u 'e he *TCC* 'i he kautaha *Cable*. Ko e totongi ko ki he *shares* pe ko e 'inasi ko 'oku fai 'a e fakakaukau ke 'oange kia kinautolu kae 'omai 'a e s niti matamata 'e mamafa ange ia 'i he 'inasi ko na'a tau 'oange'aki ki he *TCC* k ko e 'uhinga ia 'o e fakakaukau Sea, 'ikai ke peh ia na'e nofonofo p 'a e *Cable* pea tu'u hake 'o fakatau atu 'a e 'inasi ko eni ta'efai hano fakakaukau'i lelei, k ko e me'a 'oku vilitaki ki ai 'a e Pule'angá he taimi ni Sea 'e anga f f 'a hono fakaa'u 'o e lelei ko eni 'oku tau ma'u ki he 'initaneti ki Vava'u mo Ha'apai 'i ha mahu'inga 'e lava 'e he k inga ko 'o e ongo motu ko eni, ongo vahefonua ko eni 'o totongi. 'E lava p ia 'o fai 'a e n pea fakaa'u, k ko 'ene fakaa'u ko eni Sea 'oku 'ikai fakapapau'i 'emautolu ia p a'u ki he ta'u fo'ou nau kei lava 'o ng ue'aki 'a e 'initaneti 'i ha'ane mamafa 'i he lele l l pea ko e 'uhinga ia 'a e fakakaukau ko eni. 'Oku kei fai 'a e talanoa 'a e Pule'anga mo ia, 'oku te'eki ai ke *final* p 'e fai hano fakapapau'i 'o e ' alea ko eni, 'oku kei fai 'a e al l a mo hono fakakaukau'i lelei p 'a e 'inasi ko eni ki he *Digicel* ko e 'uhinga ko nautolu foki 'oku nau *compete* mo e *TCC*.

Lelei 'o e fe'au'auhi he pisinisi kae ma'ama'a totongi

Ko hono lelei 'e tahá foki ko hono tukuange pehe'i ki ha kautaha p 'oku lava 'o fe'au'auhi 'uhinga te na fe'au'auhi ai p 'o pukepuke 'a e mahu'inga ko 'o hono tukuange atu 'a e *internet* he kakai pea mo e ngaahi lelei ko eni 'i ha mahu'inga 'e lava 'a e kakai 'o totongi. Pea ko e 'uhinga ia na'e fai ai 'a e fakakaukau, 'i ai p 'a e ngaahi kautaha te nau lava p nautolu 'omi 'a e s niti ko eni ka nau ma'u 'inasi mei he'etau kautaha poate ko eni. K ko hono lelei ko hono 'omai 'a e *Digicel* pea mo e fakakaukau ko eni 'oku fai he taimi ni, he ko e kautaha ia te na fe'au'auhi ko mo e *TCC*.

Ko hono ua ko 'a e fe'au'auhi Sea 'oku 'osi mea'i p ia he Hou'eiki 'e 'i lalo ma'u p 'a e totongi te tau fakamole ka tau ma'u'aki 'a e *service* ko iá, pea ko e 'uhinga ia 'o e fakakaukau Sea mahalo ko hono fakalukufua ia.

Tu'unga a'u ki ai ng ue Pule'anga ki he fakatau 'inasi Tonga Cable

Ko e tu'unga he taimi ni te'eki ai ke a'u ia ki ha tu'unga kuo fakapapau'i 'a e ' me'a 'oku mau kei fetalatalanoa'aki he taimi ni kei fai 'a e sio ki he ' fakamatala pa'anga pea mo e 'analaiso ko f e me'a 'e lelei ange ki he fonuá, pea 'oku mau 'amanaki p na'a lava he uike 'e ua p uike tolu hoko mai ko eni ke mau lava 'o a'u ki ha fa'ahinga tu'unga 'e fakapapau'i ko e tu'unga lelei taha ia ki he lele l l a 'a e fakakaukau ko eni mo fakaa'u 'a e *cable* ki Vava'u mo Ha'apai pea kei lava 'e he k inga 'o e ongo vahe fonua ko eni 'o totongi ha totongi 'oku ma'ama'a ange pea ko e 'uhinga ia Sea. 'Ikai 'i ai ha fakakaukau ia...kuo 'osi fai e sio k toa ki he ' option pea mo e me'a 'e ala fai pea ko e *option* eni ko 'oku peh 'e he Pule'anga ko e lelei tahá eni ki he fonuá mo e kakaí, pea ko ia eni 'oku mau lolotonga ng ue ki ai he taimi ni, neongo 'oku te'eki ke a'u 'o *final*, pea a'u ki ha aofangatuku 'o e alea ko eni m l 'aupito.

Eiki Sea: 'Eiki N pele.

Tokanga ki he fakatau TCL ki ha kautaha muli

Lord Nuku: Sea ko u lave'i p hang ko e me'a ko eni 'oku me'a mai'aki 'e he 'Eiki Minisit .. Ko e fehu'i ko na'e 'oatu 'anenai ko e h kuo fakatau ai eni ki he kautaha muli, *competition* 'oku mahino p ia Sea, k ko e fehu'i ia ko e me'a ko 'a e ko 'oku fai ki ai 'a e sió ko e kautaha ko eni 'a e poate ko eni 'oku 'i ai mo hono laó, pea ko e fehu'i p ko e fie ma'u eni 'a e Pule'anga p ko e fie ma'u 'a e poate ko ko 'oku nau hanga 'o fakalele eni, ke 'uh ke fai 'a e founga ko eni he ko e 'uhinga 'oku 'ikai ke nau toe malava 'o fai ha ng ue, ko e me'a 'oku fakahoko mai he taimi ni, 'oku 'ikai ke toe lava he poate ko eni 'o ng ue'i he 'i ai ha silini ke fakaa'u'aki ko e 'uhinga ia 'oku fai ai 'a e fakatau ke 'uh ke fakaa'u ...

<007>

Taimi: 1040-1050

Lord Nuku: ..'a e *fibre optic* ki Ha'apai mo Vava'u. Ka ko e founga ko ia 'oku fai'aki 'a e fakataú, ko e founga ia ko na'e 'uhinga ke 'omai ko ki hení, he 'oku 'i ai 'a e Lao na'e foaki ai a e ngaahi mafai ko eni, ki he ngaahi kautaha ko eni 'Eiki Sea. Pea ko e me'a ia 'oku fai ko ki ai 'a e hoha'á, ko e mahu'inga ko eni 'oku ne hanga 'o fakahoko maí..

Lord Fusitu'a: Ke u ki'i tokoni nounou .. ke u ki'i tokoni nounou p ki he 'Eiki N pele.

Eiki Sea: 'Eiki N pele Niua.

Tokanga lahi ki he fakatau ki ha kautaha muli

Lord Fusitu'a: 'Oku ou fu'u poupou lahi ki he hoha'a 'a e 'Eiki N pele. 'Oku mahino 'a e fakama'ala'ala mei he 'Eiki Minisit . Ka 'oku tatau 'a e hoha'a 'a e motu'a ni pea mo e 'Eiki N pelé, ko e fakatau ki he kautaha muli. He 'oku 'i ai 'a e founga fakalao ke fakahoko ai 'a e ng ue ko eni.

'Eiki Tokoni Pal mia: Fakatonutonu atu Sea.

'Eiki Sea: Fakatonutonu.

'Eiki Tokoni Pal mia: Ko e *Digital* Tonga ko e kautaha 'oku l sisita 'i Tonga ni

Lord Fusitu'a: 'Io, 'oku ou fakam l ki he fakama'ala'ala 'a e 'Eiki Tokoni Pal miá, ka ko e *subsidiary Digicel* ia 'a m mani, 'a ia ko nautolu 'oku 'alu ki ai 'a e *profit. But anyway.*

Tali Pule'anga ko e *Digicel* Tonga 'oku lesisita ko e kautaha Tonga

'Eiki Tokoni Pal mia: Ko ia Sea, ko e 'ai p ke mahino p ko e 'uhinga ko e Minití. Ko e *Digicel* Tongá 'oku l sisita ia 'i Tonga ni, *therefore* ko e *company* ia 'i Tonga ni. 'A ia ka 'oku *subsidiary* ha me'a, ka ko e *company* ko ia 'oku fai 'a e talanoa mo iá ko e kautaha Tonga.

Tokanga ka fakatau 'inasi *TCL* ki he *Digicel* malava nau m mipa he Poate *TCL*

Lord Fusitu'a: Ka u toe fakam l p ki he fakama'ala'alá, ka ko e kautaha 'oku l sisita 'i Tonga ni ko e va'a 'o e kautaha muli 'Eiki Sea, ko e poiní ia. Ko ia ai 'Eiki Sea, ko e toki tu'u eni he hisit lia 'o Tonga ni 'e ha'u ha kautaha muli 'o 'i ai 'ene pule'i 'a e koloa 'o e fonua. Ko e tu'u ko ia 'a e Laó, ko 'enau *shareholder* p pea mo nau share 'anautolu he Poate *TCL* 'Eiki Sea. 'E 'i ai 'enau pule'i mai 'e nautolu ko e h 'a e me'a 'e hoko ki he *cable* 'a e fonua. 'Oku ou tui oku kau ia he me'a 'oku tokanga ki ai 'a e 'Eiki N pele. Kae tuku ke fai 'ene me'a kae toki fai atu ha tokoni atu. M l Sea.

'Eiki Sea: Me'a mai 'Eiki N pele.

Lord Nuku: Sea, 'oku ou fie lave'i p 'e au koe'uhí ko e mahino mai eni ki he motu'a ni 'Eiki Sea, ko e fakatau ko ení, 'oku fakatau ia koe'uhí ko e fie ma'u ko e meimei pa'anga 'e 5 miliona na'e 'omai 'aki ki he 'Eiki Minisit Sea. Ko e me'a ko ia 'oku fai ki ai 'a e hoha'a 'Eiki Sea ..

'Eiki Pal mia: Sea, ka u ki'i fakatonutonu atu .

'Eiki Sea: Fakatonutonu mai 'Eiki Pal mia.

'Eiki Pal mia: Fakatapu atu ki he Feitu'u na 'Eiki Sea kae 'uma' ... Na'e 'osi fakahoko atu p 'anenai 'oku kei taanoa'i 'a e me'a ko ení, 'oku te'eki ai ke tali 'e he Kapineti. Te u toe fakamahino

atu. 'Oku te'eki ai ke tali 'e he Kapinetí ke fakahoko 'a e fakatau ko iá. 'Oku ou kole ki he 'Eiki N pelé, 'oku ke toutou me'a mai koe 'oku fakatau. Fakamolemole, 'ofa p ke mahino atu ki he Feitu'u na.

'Eiki Sea: Ko ia 'oku ou p na'a lava p ke tokoni atu ki he fakakakau 'a e Hou'eikí, *Executive*. he ko e ki'i fonua si'isi'i eni, ko e me'a ko e talanoa 'oku 'alu. Me'a mai 'Eiki Minisit .

Faka'ikai'i peh malava ke Poate he TCL kau ma'u 'inasi

'Eiki Minisit Ngaahi Ng ue Fakalotofonua: 'Eiki Sea tapu p ki he Feitu'u na tapu atu ki he Hou'eiki M mipa 'o e Fale Alea 'o Tonga. 'Oku ou faka'amu ke fakatonutonu p ki he me'a ko ia 'a e Fakafofonga 'Eiki N pele 'o e ongo Niuá. 'Oku ou peh p kapau te nau fakatau Sea kuo pau ke 'i ai honau Fakafofonga 'i he Poate Sea. 'Oku hala ia. Ko 'enau fie ma'u ia 'anautolu Sea. Ko e me'a ia 'a e Poaté mo e Pule'angá p te nau tali pe 'ikai. 'Oku 'ikai ke 'uhinga ia kuo pau ke nau *share* ke lava ai ..'i ai hanau fakafofonga 'anautolu ki he Poaté Sea. 'Oku ou tui p Sea 'oku mea'i p 'e he Feitu'u na ia 'a e me'a ko eni 'oku hoko ko eni. Ko e Feitu'u na Sea ne me'a atu pea u muimui folau atu ki he Feitu'u na 'o huufi 'a e me'a ko ia 'i Vava'u. Koe'uhi na'a fakanounou p ki he Hou'eikí, ka ko e ng ue ko ení hang ko e me'a p 'a e 'Eiki Pal mia 'e Sea 'oku kei fai p 'a e ng ue ki ai. Ko e talu p mei he teemi kuo 'osí Sea 'oku kei fai 'a hono talanoa'i pea mo hono feinga'i 'a e me'a ko ia 'e sai taha ki he fonuá, hono a'utaki 'a e ng ue ko ení ki Vava'u pea mo Ha'apai. 'Oku ou tui p 'oku mea'i p 'e he Feitu'u na he ko e ng ue ko ení na'e kamata'i mai mei he taimi 'o e Feitu'u na Sea. 'Oku tau faka'amu p he'etau ng ue fakatahá, ke a'utaki 'a e ng ue ko ení, pea mo e s vesi ko eni ki he ongo fonua ko . Ko e me'a ko eni fekau'aki p 'oku fakalaó Sea, ko e ng ue ko eni ko 'a e Poaté pea mo e kautaha ko ení, 'oku mea'i p ia 'e he Fakafofonga N pele 'o e ongo Niuu. 'Oku 'i ai p 'a e Lao 'a e kautahá 'oku 'i ai 'a e Lao 'a e *Public Enterprise*. 'Oku pau ke muimui p ki ai. Ko e 'omai k toa 'a e ' me'a ko ení, 'e 'ave p ki he kau Fakahinohino Laó ke fakapapau'i p 'oku fakalao p mo tau fou p he founá Sea. M l Sea.

Lord Fusitu'a: 'Oku ou fakam l p ki he fakatonutonu.

'Eiki Sea: Fakatonutonu.

Lord Fusitu'a: Ko e 'uhinga ia 'oku kole atu ai 'a e 'Eiki N pele mei Niuá, ke 'omi 'a e fakamatalá 'o tukumai ki he Fale ni, he ko e fakmatala ko ia 'oku ma'ú ko e *Shareholder Purchase Agreement* 'e ma'u ai 'enau *share* 'i he Poate. Ko e 'uhinga ia 'oku fai atu ai 'a e kole ke tukumai 'a e ' fakamatala ki heni.

'Eiki Tokoni Pal mia: 'Eiki Sea, fakatonutonu.

'Eiki Sea: 'Eiki Tokoni Pal mia.

'Eiki Tokoni Pal mia: 'Oku mea'i p 'e he Feitu'u na, ko e *Public Enterprise Act* ko e *shareholder* 'a e Pule'anga, 'a eni na'e fakama'ala'ala ko 'e he 'Eiki Minisit *Public Enterprise*.

P seti 'e 82% 'oku *own* 'e he Pule'anga, 'oku 'ikai ko e 100. Ko e 18 leva, *about* 18 'oku ma'u ia 'e he *TCC*. Pea ko e L pooti kotoa p 'a e fe'unuaki 'a e *share* mo e kau Talekita, 'oku 'omai ma'up ia 'e he L pooti 'a e Potungaué Sea.

Lord Fusitu'a: Ko e ki'i fakatonutonu atu p 'Eiki Sea. Ko e p seti 'e 79.9% 'oku ma'u 'e he Pule'angá ko e p seti 'e 18.1% 'oku ma'u 'e he *TCC*. K taki 'o feinga'i ke mou 'ilo ho'mou me'á.

Puipuitu'a ki he ng ue ki he keipolo 'initaneti

'Eiki Sea: Hou'eiki mo ki'i me'a hifo. Ko e hisit lia nounou foki 'o e me'a ko 'ení, na'e feinga foki 'etau Potung ue Fetu'utakí, ke feinga'i ke taki mai 'a e *cable* ko ení. Na'e ua 'a e *cable* ko e *Southern* pea mo e me'a ko eni 'a e *Alcatel*. Pea na'e 'alu leva ki he *Alcatel* ko nautolu ia ko eni 'oku *connect* mei Fisi. Ko e Sateni ia ko na'e fai 'a e feinga na'e peh 'e sai, koe'uhi ko e *connect* mai mei Nu'u Sila, pea peh na'e mei sai ange ia. Ka ko e me'a na'e hokó na'a nau tali leva 'a e *connect* ki Fisi. Ko e toe tahá koe'uhi ko e fakahoko mai ko ia mei he *IMF* 'e 'ikai ke tau toe n , koe'uhí ko e tu'unga fakapa'anga 'o e taimi ko ia. Pea na'e totongi leva 'a e *grant* ko iá, na'e meimei fe'unga mo e 26 miliona 'Amelika, hono fakahoko mai 'a e ng ue ko eni. Ka na'e 'i ai 'a e *offer* ki he *Digicel* ke na *co-share* pea mo e *TCC* hono fakapa'anga 'a e me'a ko eni 'a e toe hona 'inasi ka na'e 'ikai ke loto ki ai 'a e *Digicel* Mahalo 'i he taimi ia na'e te'eki ai ke nau peh ia 'e nautolu p 'e lava p 'ikai, he na'e te'eki ai ke 'io mai 'a e *World Bank*. Kaikehe na'e fai 'a e ng ue, pea na'e lava 'a e ng ue. Ka ko e me'a ko ena na'e fakahoko maí na'e 'osi fetu'utaki mai 'a e *Digicel* ki mu'a ke nau fakatau 'a e 20 percent ..mei he *TCL* kaikehe na'e fai foki 'a e feng ue'aki pea mo e fep talanoa'aki ki he me'a ko eni.

Ko e me'a 'e taha na'e vakai ki he n , ko e tu'u ko eni 'a 'etau *Retirement Fund*, kuo 'osi 'ova 'i he 100 fiha miliona. Ka na'e peh ke tokoni kia kinautolu, koe'uhi ko e nofo 'a 'etau pa'anga 'i fakalotofonua 'ia kitautolu pea tau fai'aki 'etau langa fakalalakalaka. He 'oku mou mea'i p foki 'a e n mei he ngaahi pangik , 'oku paseti si'isi'i. Mahalo p 'oku kei lahi 'enau paseti. Ka ko 'ene tu'u ko ia ke tau fetokoni'aki 'i he ng ué, 'oku ou tui p mahalo na'e 'i ai 'a e loto lelei ki ai 'a e *Retirement Fund*. Koe'uhi ko 'etau tokoni'i kinautolu 'a e kau ng ue fakapule'anga. 'Oku 'ikai ke toe 'i ai ha feitu'u ke *invest* ai 'a e silini ko iá, ko e fakah p ki he Pangik ka 'oku si'isi'i 'aupito 'a e *interest*.

Ka ko e ha'u ko ia ki he taimi ní, ko e me'a ia 'e taha ke mou toe mea'i. Ko e me'a ko ia 'a e *World Bank*, 'oku 'i ai 'a e Va'a ai ko e *IFC*. Ko e va'a ia 'oku ng ue ki he *Private Sectors Development*. Ko e ki'i nima ia 'o e *World Bank* 'oku feng ue'aki, pea 'oku feng ue'aki 'a e *World Bank* pea mo e *ADB*. Ko e tu'u ko ia he taimí ni, na'e *fund* 'e he *IFC* 'a e *Digicel* ki he ngaahi ng ue fokotu'u ko eni 'o e ngaahi pisinisi ko eni tatau ki he *Caribbean* mo f 'oku fokotu'u ai 'enau me'a. Ko e me'a ko eni 'oku hoko he me'á, ko 'eku talaatu p 'oku 'ikai ke mahino pea toki fai ho'omou feme'a'aki. 'Oku teke 'e he *World Bank* 'a e *Digicel* koe'uhí ko e *IFC* he na'a nau n 'i he *IFC* pea 'oku 'i ai 'a e *share* 'a e *IFC* 'i he kautaha ko eni. 'Oku tonu ke mou tokanga ki he ngaahi me'a ko ia. Ka ko e me'a ia 'a e Pule'angá, 'oku ou faka'amu p ke lava 'o tokoni ki he Pule'anga. Ko e taimi 'oku fai ai ho'omou aleá ke fakapotopoto, he ko 'etau ng ue 'a e Falé,

ko e ng ue ma'ae fonua. Ko e h 'a e me'a 'e lelei ma'a e fonua pea fai 'a e me'a ko ia. Ko e me'a ko ki he ngaahi.. kia nautolu mei muli 'oku nau mai 'o ng ue heni, neongo 'oku nau l sisita heni, ka 'oku kei kautaha muli p ia. Kaikehe Hou'eiki, ko e ki'i nounou p ia 'o e me'a ko ia, pea 'i he taimi tatau 'e kei follow p 'a e ADB 'i he World Bank. Ko e h 'a e me'a ko ia 'a e tu'utu'ni 'a e World Bank ki ai, ko e me'a p ia 'e fai 'e he ADB. Kaikehe ...

<008>

Taimi: 1050–1100

'Eiki Sea: Ko e me'a ko ena ko e IFC, International Finance Corporation ko eni 'a e World Bank. Ko e ki'i kongia ia 'o e World Bank 'oku ng ue ma'a e private sectors. 'A ia mahalo ko eni ko e fa'ahinga me'a ko eni 'oku hoko e me'a. Ka ko e 'ai p ke mahino kia moutolu ke fai ho'omou feme'a'aki. Ka 'oku totonu p ke tau tokoni ki he Pule'anga ke tau feng ue'aki. Ko 'etau 'i heni he Fale ko eni ko 'etau feng ue'aki, fel ngiaki ke femahino'aki, mou fai ha me'a, 'e lelei fakalukufua ma'a e fonua. M l .

Lord Nuku: Sea ko e ki'i faka'osi atu p 'Eiki Sea. Ko e totongi ko eni ko 'a ko 'oku fakahoko mai ko 'oku peh 'e fai'aki hono offer ko ki he Digicel.

'Eiki Sea: 'Oku si'isi'ia.

Lord Nuku: 'Ikai ka ko 'eku 'uhinga ia 'oku fai ai e fakahoha'a. Kapau, me'a kapau 'oku 'ikai ke to e fai ai ha founa hang ko ena kapau ko e ena, ko 'etau pa'anga fakalotofonua p ia. Ko e h kuo offer ai ki h , ko e kautaha ia 'o hang ko e la'u, kapau 'e 'inivesi , tui 'e to e sai ange.

'Eiki Sea: Ko u tui p 'e, na'e 'osi fakahinohino mai p mei taumu'a 'oku te'eki ai ke kakato 'enau alea, tuku p mu'a ke fakakakato 'enau ...

'Eiki Tokoni Pal mia: Ki'i tokoni atu Sea, ki'i fakama'ala'ala e me'a ko eni 'oku...

'Eiki Sea: Me'a mai Tokoni Pal mia.

'Eiki Tokoni Pal mia: Na'e fai e talanoa ki ai na'e 'osi a'u ki he retirement fund. Tu'u he taimi ni 'oku lahi e s niti 'a e retirement fund 'oku 'ikai ke 'i ai ha feitu'u ke to e 'inivesi ai. Pea na'e tali leva ke fai ha sio ke mai ha tokoni mei he retirement fund. Na'e visit mai leva heni 'a e pule ko ia e world bank ko eni ki 'Aositel lia mo e Pasifik'i. Mahina eni 'e taha mei heni mahalo towards the end 'o e ta'u kuo'osi. Pea na'e fai leva e talanoa pea na'e 'oatu e ngaahi fokotu'utu'u ko ia. Kau ki ai mo ha loan p ko ha n mei he retirement fund. Na'e 'ikai ke 'i ai ha, na'e, ko e t kunga ko na'e a'u ki ai e talanoa, 'oku peh 'e he fokotu'utu'u mai mei he Pangik 'a M man'i mo e ADB, ko e me'a mahu'inga heni 'oku lahi 'a e n 'a Tonga ni ke fakasi'isi'i 'etau to e n , even kapau ko e n fakalotofonua 'i ha commercial rate p mei he retirement fund. Pea ko e me'a ia na'e to e fai ai ha sio pe 'oku to e 'i ai ha option kehe. 'Oku 'i ai 'a e fo'i pa'anga 'e 4.9 miliona

na'e toe mei he pa'anga keipolo ko ha'u mei Fisi ki Tonga ni. He ko e tu'u he taimi ni, 'e mole pa'anga ko ia he ta'u kaha'u 'o kapau 'e 'ikai ke ng ue'aki he taimi ni. Ka ko e tu'u he taimi ni, 'oku fie ma'u leva 'a e pa'anga ko eni na'e 'uluaki fokotu'u atu ke 'omai mei he *retirement fund* pea ko eni na'e peh 'oku 'i ai e palopalema ai ko e 'uhingá p ko e tu'unga fakan . Ke fai leva ha sio ki ha founga 'e taha, he ka 'ikai, 'e mole 'a e pa'anga 'e 4.9 *US dollars* ko eni. 'A ia ko e founga p eni 'e taha na'e fai ki ai e sió. F f ka tu'uaki atu ha *share* tatau p 'a e lahi mo e *TCC*. Pea ko e tu'unga ko he taimi ni, na'e fakah p ki he *Digicel*, 'o kapau 'oku 'i ai ha taha ia te ne 'omai 'e ia ha'ane *offer* 'oku sai ange, te mau sio ki ai. Pea ko e tu'u he taimi ni, kei fai p talanoa Sea. Ko ia p m l .

Lord Fusitu'a: Sea ko e ki'i fehu'i p ki he Tokoni Pal mia.

'Eiki Sea: Me'a mai N pele Fika 1, Tongatapu.

Fehu'ia e pa'anga na'e fakafoki 'e he Pal mia ki Fale Pa'anga

Lord Vaea: M l Sea. Ko e ki'i me'a p Sea 'oku fai e tokanga ki ai. 'Uluaki ko e fakahoko atu p na'a vave p t puni 'a e Fale ni. Ke fehu'i ko ia fekau'aki pea mo e pa'anga na'e fakafoki ko ia he 'Eiki Pal mia. To e 'o hake ia he pongipongi ni pea 'oku ou loto p ke tuku atu neongo 'oku 'ikai ke me'a heni e 'Eiki Minisit Pa'anga. Ka 'oku ou loto p ke 'oatu e fakahoko atu 'a e fehu'i ko ia.

Tokanga ki ha tokoni ki Fisi hili ange af ai

Ko e me'a ko ia hono uá Sea 'oku fai e tokanga ki ai. Ke fai ha tokanga 'a e Fale ni fekau'aki pea mo e af lahi ko ia na'e tukunga t maki ai 'a hotau kaung 'api. Toki hoko eni e me'a 'oku pekia ai e toko 10. Pea 'oku uesia lahi ai honau fonuá. Pea 'oku fai e tokanga lahi ki ai ko hono 'uhinga, 'i ai ha t kunga 'a e Fale ki ai p ko e Pule'anga pea ko hono 'uhinga p ia 'oku fai ai hono fakahoha'asi e Feitu'u na ke 'uluaki p ke 'uluaki tali mai p pe ko f feitu'u ko na'e fai e fakafoki ki ai 'a e pa'anga ko ia 'a e 'Eiki Pal miá. P ko hai 'e lava 'o ma'u mei ai ha fakamo'oni. Pea mo hono uá p pe 'e lava 'o fai ha tokoni mai ha ngaahi taumu'a ko ki hano tokoni'i hotau kaung 'api lolotonga e t ko eni 'a e matangi lahi ko ai. M l Sea.

'Eiki Sea: M l 'aupito. Tuku ke me'a mai e Tokoni Pal mia koe'uhi ko 'ene Potungaue ia 'a'ana. Pea to e tahá p Hou'eiki, 'oku ou fanongo p 'e to e foki mai ka 'oku te'eki ke kakato 'a...

L pooti mei Fisi hili af ai

'Eiki Tokoni Pal mia: Tapu mo e Feitu'u na Sea tapu moe Hou'eiki M mipa e Falé. Fekau'aki ko eni pea mo *Winston* Sea 'oku kei, na'e toki m l l p 'a e *cyclone watch* ko eni p ko e lele houa 24 'a e tokolahi ange ko eni e kau ng ue ko eni 'a e *MET* 'i he p Tokonaki kae hoko atu p 'a 'enau *normal routine* p ko eni 'enau fakatokanga'i ko eni e matangi. Ko e 'uhingá p ia na'e lele ai 'o a'u ki he p Tokonaki ko e 'uhinga p ke kei *provide* p mo 'ave ha fakamatala ki hotau

k inga ko eni, k inga Tonga, tautefito ki he k inga Tonga ko eni 'i Fisí. Ko 'ene tu'u he taimi ni 'oku to e fakaloloa atu p lele 'a e *operation centre* ko eni 'oku tu'u ko eni 'i homau Potung ué 'o lele, kei hoko hoko atu p houa 24, tautautefito p ke sio mo *monitor* 'a e feitu'u, 'a e me'a ko eni 'oku hoko ko 'i Fisí.

'I he tu'u mai he taimi ni Sea, 'oku te'eki ai ha l pooti mai 'oku lavea ha taha Tonga. Pea na'e fai e fetu'utaki ki he *USP* pea na'e fakahoko mai mei ai 'e lele p akó. He na'e 'i ai e tokanga na'a fie ma'u ke fakafoki mai 'etau kau, f nau ako ko aí. Ka na'e l pooti maí na'e 'ikai ke 'i ai ha maumau ki he ' fale mo e ' 'apiako ko eni 'i loto *USP* ko e ngaahi 'akau p na'e holo. Pea ko e f nau akó na'e lelei p .

Na'e 'i ai e f nau ako na'e 'i he holo 6 mo e 7. Na'a nau 'omai p nautolu ki he *cafeteria* ko e 'uhingá ko e ongo fale nofo'anga p eni 'oku papá. Pea na'e a'u ko ki he pongipongi, 'osi lelei p me'a kotoa, na'a nau foki kotoa. 'A ia ko e tu'unga ia ko he taimi ni hono 'omai ko ia mei *USP*. 'E mahalo 'e 'i ai p 'a e *disruption* he 'aho ni mo 'apongipongi ko e 'uhingá p ko e hiko veve mo e al me'a peh , ka 'e hoko hoko lelei atu p akó.

Na'e 'i ai mo e l pooti mei 'Api Tonga, ko 'etau f nau ako ko eni 'i tu'a 'oku nau fa'a lava atu ko eni ki 'Api Tongá 'oku nau sai p . Na'e ki'i haea si'isi'i p ki'i peito 'i 'Api Tonga ka 'oku fakafiem lie p 'a 'enau nofo aí. Tatau p pea mo kinautolu ko ena na'e, na'e 'ikai ke nau lava mai 'enau vakapuná he *Fiji Airways* he p Tokonakí. Na'e fai p feinga 'a e potung ué ke sio p 'oku nau lelei p me'a kotoa mo fakahoko p he *Fiji Airways* honau fatongia ke mahino 'oku nau tauhi lelei nautolu mo feinga'i mai ke nau t mai he 'aho ni. Pea 'oku 'i ai p , muimui p Sea ke, vaka ko eni 'e tau mai he 'aho ni ke mahino ai p 'oku kei 'i ai ha kakai Tonga 'e kei tuku atu 'i Fisi, tuku vak atu 'i Fisi 'i he 'osi ko ia e 'aho ní Sea. Fekau'aki pea mo ha tokoni 'a Tonga ni Sea, 'oku fai 'a e fep talanoa'aki p 'a e ' fisi ko eni 'a e fakatamakí p ko e *disaster* pea mo honau *counterpart* p ko eni 'i Fisí, 'o sio ko e h e tu'unga ko eni 'oku 'i aí mo ha me'a te tau ala tokoni ki ai pea toki fakahoko mai leva ki he Kapinetí ke fai ha tu'utu'uni p ko e h e me'a 'e ala tokoni mo 'aonga ai ha tokoni 'a Tonga ni ki Fisi. Ko ia p ki'i l pooti nounou p fekau'aki mo e tokanga 'a e Pule'anga ki he saikolone 'i Fisí.

Eiki Sea: M l 'Eiki Tokoni Pal mia. Minisit T naki Pa'anga.

Tali Pule'anga na'e tu'uaki e 'inasi ko ia 'a e *TCL*

Eiki Minisit T naki Pa'anga H mai: Tapu pea mo e 'Eiki Sea e Falé pea ko u fakatapu ki he hou'eiki e Falé. Sea ko u kole p 'aku ia ke ki'i tokoni p mo e poupou, mo e fakamaama p ki he ' me'a ko ia na'e fai ki ai e feme'a'aki he pongipongi ni hang ko e me'a na'a ke me'a ki ai Sea, mo e tu'unga ko ia 'oku 'i ai e 'ahó ni. Na'e 'i ai e hoha'a p na'e peh na'e tu'uaki 'a e sea ko ení. 'Eiki Sea, na'e tu'uaki eni fakavaha'apule'anga. 'Ikai ngata p 'i Tonga ni kae tu'uaki ki muli foki ko e 'uhinga ka 'i ai ha taha 'oku *interest* 'i he fakatau e *share* 'i he *TCL* pea nau fetu'utaki mai. Pea na'e tu'o ua hono tu'uaki, ko e toki tu'uaki ko ení na'e fai mai ai e fetu'utaki ko eni pea mei he *Digicel*. Ko e anga ko ng ue ko 'a e *TCL*, ko e 'osi ko eni e 'omai 'etau keipoló 'Eiki Sea 'oku mea'i p 'e he Falé ni. Ko e *capacity* ko ia 'oku 'i ai 'oku fakatau ia ki he

operators, ‘a ko ‘oku ‘ave ko eni ki he’etau *TCC*, nau fakatau. Pea ko e tu’uaki ko ia na’e faí ia ‘oku fie ma’u ha *operator* ke ne fakatau hano ‘inasi he *TCL* ka na lava ‘o fe’auhi mo e *TCC*. Pea ‘i he’ena fe’auhi ko iá, te ne tuku hifo leva e totongi ko ia e *service* ko ia ‘oku faí ki he totongi ma’ulalo taha ko ke tau ala lavá. Pea ko e taha ia ko faka’amu ko ia ‘a e Pule’angá. Ko e faka’amu ‘a e pule’angá ke lava ‘o fakatau ‘a e *capacity* ko eni ‘oku ma’u’e he kautaha, he’etau kautaha. Pea ha’u e kautaha ko ení ‘o feng ue’aki ke na fe’auhi pea mo e *TCL* pea ‘e lava leva ke ma’ama’a e s vesi ko ia ‘e fai ki Vava’u, Ha’apai pea ‘e lave p ai pea mo Tonga ‘eiki ni. Ka ko e *process* ko ia na’e faí Sea, fakalao p . ‘Oku fakalao p ‘ ng ue ‘oku faí ‘oku fai p ‘o fakatatau ki he tu’utu’uni e laó. Pea ‘oku kei fai p ng ue ki ai ‘a e Pule’anga. Ka ko u tui ‘Eiki Sea, ko ‘ene maau p ha tu’utuni ki ai ‘a e Pule’anga ‘e ‘omai p ke fai ha sio ki ai.

’Eiki Sea: Ko ia. ‘Oku hang p ko ia na’ a ku lave ki ai ‘Eiki Minisit . Kapau na’a nau tali lelei ke nau fengaue’aki pea mo e *TCC* ‘i he kamata. Ko u tui he ‘ikai ke tau to e palopalema. Ka kuo lava e ng ué pea ‘oku nau toki ha’u leva ke ‘eke, kole ‘enau *share*. Ko e me’a ko ‘oku fai e ng ue, ‘a e lau ki aí.

’Eiki Minisit T naki Pa’anga H Mai: Sea ‘oku mahino p me’a ‘oku ke me’a ki aí ka ko e natula ia e m ketí. ‘Oku tau feinga ke tau faka’ai’ai ha m keti, ha ‘ takai ‘oku fe’auhi e ngaahi pisinisí he ‘e hanga leva ‘e he lao ko ‘o e m ketí ‘o tuku hifo ke totongi fakafiem lie taha ko te tau ala lava ‘o ma’ú ‘o tatau p ‘i ha fa’ahinga *service*, ‘i he vaka tahi.

’Eiki Sea: Ko ia, kae kehe ‘Eiki Minisit tuku atu p kia moutolu ke mou fai ho’omou aleá. Pea ‘oku tau faka’amu p ko ho’omou aleá ko ha me’a ‘oku lelei ki he fonua. ‘Eiki N pele.

Lord Nuku: Ko e faka’osi atu p ‘Eiki Sea. Ko e anga p fakakaukau ‘a e motu’a ni ki he pa’anga ko ‘oku *offer* mai ko eni ko ke fai ai e, ‘a eni ko fai e tala mahu’inga. Ko e pa’anga ko ‘oku fakahoko mai ko ení ko e anga ko tui ‘a e motu’a ni ia ‘oku hang ia hano tuku atu p ‘o e *share*, ki he anga e tui ‘a e motu’ani ‘oku fu’u si’isi’i. Pea ko ‘eku, hang p , ko e anga ia e tuí. Pea kapau na’e ‘ikai ke fakafehu’ia e me’a ko ení he pongopongi ni, ka ‘oku tonu ke ‘omai ke mahino.

’Eiki Tokoni Pal mia: Fakatonutonu atu Sea.

Lord Nuku: He ko ‘eku tui atú...

’Eiki Sea: Fakatonutonu mai.

’Eiki Tokoni Pal mia: ‘Osi mahino p ‘a e *price* ia na’e totongi ‘e he *TCC* ki he’enau *share*. Pea ko e fo’i me’a p ‘oku mahino he taimi ni, he ‘ikai ke to e ma’olalo ange ia ‘i he *price* ko ia ‘a e *TCC* Sea. He ko e ‘uhingá hang ko ho’o me’a Sea, na’e ‘osi ‘i ai e faingam lie ki mu’a ke na fakatau ‘i he *price* tatau, ka na’e ‘ikai ke nau hanga ‘o ng ue’aki e faingam lie ko iá. ‘I he’enau ha’u ko eni he taimi ni, ‘osi mahino ‘oku tu’unga fakafiem lie ‘oku ‘i ai e *TCC* kae ‘uma’ e tu’unga

fakapa'anga ko eni e *TCL*, pea 'oku 'osi mahino p 'e mamafa ange p 'e to e laka ange ia 'i he *price* ko ia na'e *pay* he *TCC* Sea. Ko ia p ki'i tokoni.

'Eiki Minisit Polisi: Sea, Sea ko 'eku ki'i kole p ke u ki'i h atu p ,kau p he ki'i fakamaama. Hang p ko e me'a 'oku ke me'a ki ai Sea. 'Oua p , te mau tokanga p ki he me'a ko eni. Ko e h e lelei taha ki he fonua. Ko e tipeiti ko eni hang 'e, ko e fakatau atu ki he, 'a e *share* ki he kakai mei muli. Ko u tui au 'oku 'ikai ko ha me'a ia 'oku fu'u mahu'inga 'a e fo'i *issue* ko eni. Pea 'oku 'ikai ko ha me'a fo'ou ia. Tau peh p tautolu ko e me'a ko eni fel ve'i mo e koloa 'a e *Tongasat*. Ne 'osi fai p fo'i me'a ia ko ia *ki mu'a*. Pea ko ia 'oku...

Lord Fusitu'a: Fakatonutonu atu Sea. Ko e me'a ko ia fekau'aki mo e *Tongasat*, ko e lisi p ia 'a e vav , 'oku 'ikai ko e fakatau atu e koloa, ko eni ia ko e matu'aki fakatau atu 'a e koloa 'a e fonua 'Eiki Sea. M 1 .

'Eiki Sea: Ko ia.

'Eiki Minisit Polisi: 'E Sea, ko e, 'oku 'ikai ke to e fu'u kehekehe ia mo e fo'i me'a ko eni. 'Oku ' i ai e pa'anga 'oku .... M 1 'Eiki Sea.

'Eiki Sea: 'Eiki Minisit . 'Oku na kehekehe p he, he ko e lisi ko kapau he 'ikai ke te nguae'aki, 'oku 'ave ia ki he fonua hono hokó, ko hai 'oku nau tu'utu'ulaini mai ka 'oku 'ikai ke peh me'a ko eni. 'Ai e fakatonutonú ke tonu. Me'a mai Fakafofonga.

Veivosa Taka: Sea, tapu pea mo e Feitu'u na 'Eiki Sea. Tapu pea mo e Fale 'eiki ni. Sea 'oku ou fokoutua p 'o fanongo ki he ngaahi feme'a'aki 'a e hou'eiki kae 'uma' 'a e pule'anga. Sea ko e fakakaukau p ia he motu'a ni kapua ko e tu'unga ng ue eni homou Falé. Kae tukuange mu'a e *Executive* ke fai honau fatongiá he 'oku tau falala ki ai. Pea kapau 'oku fie Minisit e N pele ia ko pea kole ki he Pal mia kae kau hono pou pou'i hono langa e Pule'angá. Ko u tui ko e kongap ia Sea ...

'Eiki Sea: M 1 Fakafofonga. Me'a mai.

Taukave ke l pooti mai fakatau *share* *TCL* ki he Fale Alea

Lord Nuku: Ko e 'uhinga 'o e fakatonutonú ko e founa ngaué. 'Oku 'ikai ko ha 'uhinga ia ko ha fie Minisit . Ko e 'uhingá, ko e kole atú, 'omai e me'á ki Fale ni ke mea'i 'e he kakai e fonua.

Veivosa Taka: Sea ko u ki'i fakatonutonu atu.

Lord Nuku: Ko e 'uhinga ia e fakatonutonu atú 'o hang ko 'ene me'a maí. 'Oku 'ikai ke 'uhinga ia peh ko e...

'Eiki Sea: Ko e h ho'o fakatontonú.

Veivosa Taka: Ko 'eku fakatonutonú ke tukuange ke fai e ng ue 'a e *Executive* pea maau pea toki 'omai leva ki Fale ni pea toki me'a mai ki ai e Hou'eikí. M 1 Sea.

'Eiki Sea: 'Eiki Fakafofonga, ... Minisit , mahalo 'oku sai ke tau ki'i m 1 l . M 1 .
(Na'e m 1 l heni 'a e Fale)

<001>

Taimi: 1115-1130

S tini Le'o: Me'a mai e 'Eiki Sea 'a e Fale Aleá. (*Lord Tu'ivakan*)

'Eiki Sea: ... (kovi ongo) 'Eiki N pele faka'osi mai.

Ko e TCL ko e koloa 'a e fonua

Lord Nuku: Sea m 1 'aupito 'Eiki Sea. Ko e fakahoha'a atu p motu'á ni ia ko e kole p 'a e motu'á ni ia kapau 'e lava ke tuku mai ha, 'a e ngaahi fakamatalá ki he Fale ni ke mea'i 'e he Feitu'ú na p ko e fakah mai ki he K miti Pa'angá p ko e h p ha fa'ahinga feitu'u. Kai kehe p ke, he 'oku hang ko 'eku lave'i he pongipongi ní te'eki ke mea'i ia he Feitu'u na p mea'i he kau M mipa 'o e Fale ni. Ko e koloa foki ko eni ko e koloa 'a e fonuá pea 'oku 'uhinga 'a e fakahoha'a ko hono malu'i 'a e koloa ko eni he'ene 'auhiá.

He ko e tui ko 'a e motu'a ni ko e h mai ko 'a e *Digicel* ko e kautaha ia 'oku fu'u ivi lahi fakam mani lahi ia. Ko e 50 miliona ia ko ení kapau te nau siofi 'enautolu ia 'e lelei ange 'ene tu'ú. 'Oku 'ikai ko ha pa'anga lahi eni ke nau hanga 'enautolu 'o fakatau pea *take over*. He 'oku tau 'osi hanga 'e tautolu ia 'o fakaava atu 'a e 'uluaki sitepú ke nau manga mai ai. Ko e 'uhinga p ia 'a e hoha'a ki aí ke'uhí ke malu'i e ngaahi *asset* ko ko 'a e Pule'anga Tongá 'a 'oku fa'a me'a 'aki ko f me'a'aki he Fale ni ko e koloa 'a e fonuá. 'Oku 'uhinga peh . Ko e anga p ia e hoha'a pea mo e tokanga koe'uhí ko e koloa ko ení 'Eiki Sea kapau 'e lava ke 'omai ke mea'i 'e he Feitu'u na pea mo e Falé mo e kakai 'o e fonuá pea 'oku fai e fakam l lahi atu ai 'Eiki Pal mia. M 1 .

'Eiki Sea: M 1 . Kalake ... lau mai e l pooti ko ia ... (kovi 'a e ongo) 'Eiki Pal mia ...

'Eiki Pal mia: Tapu atu ki he Feitu'u na 'Eiki Sea kae 'uma' e toenga 'o e Hou'eiki. Ko e me'a ko eni 'oku tokanga ki ai 'a e Fakafofonga N pelé 'e fakah mai p ki Falé ni. Ko 'ene maau e, 'a e lau ki ai 'a e Kapinetí pea 'e mahalo p 'oku 'i ai ha kaunga ki ai 'a e K miti Pa'angá pea 'e fakah mai ki heni. Ko ia 'oku kole atu ki he Hou'eikí m 1 'aupito 'omai e fehu'i ko iá. 'Oku mahu'inga pea 'e pau p ke fai e ng ue ki ai 'a e Pule'angá.

Tokanga ki he pa'anga folau 'a e Pal mia

Ko e me'a p 'e taha 'oku tokanga ki ai 'a e motu'á ni ko e 'uhinga p 'e Sea ko hono toutou 'ohake he Fale ni. Me'a fekau'aki pea mo e pa'anga mahalo na'e 'i ai 'a e tokanga ki ai 'a e 'Eiki N pelé. Na'e 'i ai e, 'a e 'ohake 'i he Fale ni mei he tokotaha e Hou'eiki N pelé pea na'e 'i ai e tali ki ai 'a e motu'a ni pea ko u tui na'e 'osi fakatonutonu mai. Ko e me'a 'eni fekau'aki mo e pea mo e fehu'ia 'e he 'Eiki N pele 'a e pa'anga folau 'a e motu'á ni. 'E Sea ... koe'uhí ko e 'ohake e me'a ko ení 'i Fale ni pea 'oku ou tui p 'oku mahu'inga ke u ki'i 'oatu p ha ki'i puipuitu'a ki he me'a ko eni.

Mou mea'i Hou'eiki ko e 'aho 28 'o Siulai 2010 ko e ki'i puipuitu'a p eni te u 'oatu. Na'e tali ai he Pule'anga ko eni kuo 'osí ke tuku atu 'a e 'api ko eni ko 'Atalanga, tuku atu ki he 'aofinima ia 'a e tokotaha mei tu'a ke fa'iteliha. Ka 'oku ne fie fakatau, fakatau. Ko e h e me'a te u fie fai ki ai, a'u ki hono tauhi e pa'angá ? 'A ia ko e *decision* ko iá na'e fai ia he 'aho 28 'o Siulai 2010. Hou'eiki na'e tokanga lahi 'a 'etau m tu'a loea 'i Nu'usila ki he me'a ko ení koe'uhí ko e teuteu ke mole 'a e 'api ko ení. Na'e 'osi 'a e ni'ihi 'o fua e fu'u 'apí 'Atalanga ke tuku atu. Pea koe'uhí ko e tokanga makehe 'a e m tu'a Tonga na'a nau feinga ke ta'ofi e 'apí. Pea na'a nau fetu'utaki mai ki Tonga ni pea na'e kau atu e motu'a ko eni 'i he hoha'á. Pea na'a ku fakamo'oni 'o fai e fakamatala fuakava ke u kau hono ta'ofi. Pea na'a mau 'ave e me'a ko eni ki he Fakamaau'angá 'o 'ai leva *apply* ki he *injunction* pea ta'ofi 'a e te u fakatau. Pea lolotonga e fo'i ta'ofi ko iá kuo, kuo hala 'a e Tu'i kuo Unga Fonuá 'o 'ikai ke toe hoko e fakatau.

Ka ko e me'a 'oku mahu'inga hení he ko e 'aho, 'aho 22 Sepitema 2011 na'e poupou'i ia 'e he Pule'anga ko eni kuo 'osí ke hoko, hoko atu hono fakatau. Ma'u e tohi ko ia 'a e, sai ko e motu'a ni. Ko 'eku 'alu ko eni fa'a lele atu e motu'a ni ki Nu'usila toki 'i ai ha feitu'u kehe 'o folau na'a ku 'alu 'o fokoutua 'i 'Atalanga. 'I ai p ki'i fale ai 'at ko u 'alu 'o m l l ki ai kehe p 'a e Palasi e Tu'i ia 'oku 'at p ia. 'Oku 'ikai ke 'i ai ha, pea ko 'eku nofo ko a'í 'oku pau p ke totongi. 'Oku 'i ai p totongi 'oku 'omai pea u hanga 'o totongi.

Tokanga ki he laum lie fai 'aki fakatotolo ng ue e Pal mia

Ko e me'a ko eni na'e fehu'ia ka ki mu'a ke u hoko atu 'oku 'i ai 'a e fo'i 'a e ni'ihi 'i he loto Pule'angá 'oku nau fakatotolo'i holo e motu'a ni. Pea ko u faka'amu p au ki he fa'ahinga ko eni 'oku nau fanongo mai mei he *Ministry of Finance* pea poupou atu mo e ni'ihi ko e me'a lelei, me'a lelei p ke tau kumi ke 'ilo tautaut fito ki he fai, fakahoko fatongia 'a e motu'á ni. Mahu'inga 'aupito 'aupito. Ka ko e laum lie ko 'oku fai 'aki e me'a ko eni 'i he'eku fakakaukau Sea mo Hou'eiki ko u tui p 'oku 'ikai ke sai. 'Ikai ko ha laum lie lelei eni 'oku fai 'aki e ng ue ko eni. Pea ne nau a'u 'o fakatotolo 'o a'u ki 'Atalanga a'u ki he'eku, ki he pa'anga ko u fakafoki.

'Oku 'i ai e s niti 'oku ou fakafoki 'i he taimi ko u fa'a folau ai ki muli 'oku fa'a totongi mei muli e me'a ko iá he ngaahi *accommodation* pea u ha'u 'o fakafoki e ki'i s niti ko iá. Pea ko e tali ia na'a ku fai ki he Fakafofonga ko eni Hou'eiki N pele na'a ne fehu'ia pea na'e 'osi 'ave p 'eku talí ki ai. 'Aki pea fakah k toa e me'a k toa pea 'oku me'a pango p 'oku 'ikai ke lau e, 'a e,

‘ene tohi fehu’i pea ‘oatu mo ‘eku tali ke fanongo ki ai ‘a e kakai e fonuá. Ka ko e me’a ia ‘oku ke fehu’i ‘e ‘Eiki N pele ‘oku mo’oni p . Koe’uhi na’e ‘osi fakah he leti pea na’e pau p ke u fakah ki he Minisit Pa’angá ‘a e, ‘a e ki’i s niti nau hanga ‘o fakafoki na’e fe’unga mo e 14,000. Pea ko e, k nau kole ki he tamaiki ‘oku nau fa’a ‘o ‘ai e me’a ko eni ke kumi kumi atu he na’e ‘i ai p mo e fanga ki’i *payment* na’e ‘ikai ke kau he ‘asi mai ko eni. K ko eni ko u ma’u p ‘a e ‘ *receipt* heni. K ko e, ko e poiní ‘e ‘Eiki Pal mia ko u fak’a’amu mai ko e kau fakatotolo ko eni.

Lord Nuku: Sea toe ki’i fakatonutonu p ‘Eiki Sea.

‘Eiki Sea: Fakatonutonu .

Lord Nuku: Ko e ‘uhinga p ki’i fakatonutonu ‘Eiki Sea k taki fakamolemole p ‘Eiki Pal mia koe’uhí ko ho’o me’a ‘o peh ‘oku fai e fakatotolo koe’uhí ‘i he loto ‘oku ‘ikai taau. ‘Eiki Sea ko ‘eku fakatonutonu ko u tui kapau ‘oku ‘i ai ha me’a ‘oku, ‘oku kumi ki he totonu ‘oku fai ‘aki p ia ‘a e totonu. Ko u kole p ki he ‘Eiki Pal miá ke ‘oua mu’a ‘e fai e fa’ahinga me’a ko iá ‘o peh ‘oku fai e ng ue ‘i he fakaloto kovi. ‘Ikai !. Ko e ‘uhinga p ‘oku ‘i ai ha taha ‘oku ne hanga ‘o fie ma’u he ko e ‘uhingá ‘Eiki Sea he ‘oku kei ma’u p ‘a e ngaahi *information* hang ko ko na’e ‘eke ko he ‘Eiki N pele Fika 1 ‘o Tongatapu, ‘oku te’eki ai. Pea na’e ‘uhinga peh fehu’i ki he ‘Eiki Minisit Pa’angá ‘Eiki Pal mia. Ka ‘oku, pea ‘oku ou kole atu p ke’uhí ko e...

Veivosa Taka: Sea ki’i tokoni atu.

Lord Nuku: Ko e ‘uhinga ko ‘oku ‘ikai ko ke, koe’uhí kapau ko e loto kovi ...

Veivosa Taka: Ki he Fakafofonga.

Lord Nuku: Ko u kole ki he ‘Eiki Pal miá ‘oua mu’a ‘e ng ue’aki he ko e kumi p ia ki he totonú ia pea toki fai e ngaahi fehu’i ia Sea.

Veivosa Taka: Fakatonutonu.

‘Eiki Sea: M 1 .

Lord Nuku: M 1 .

Veivosa Taka: Sea ko u fakam 1 ki he Feitu’u na he, ‘a e faingam lie. Tapu p pea mo e Hou’eiki. Ko u ki’i tokoni atu p ‘a’aku ia Sea ‘oku mea’i ‘e he Feitu’u na kae ‘uma’ e Fale ‘Eiki ni ka ‘i ai ha ngaahi *per diem* ‘i he’etau folau ‘oku tau ma’u p ‘etautolu. Pea ko u kole atu kau Hou’eiki mou ma’u ‘emoutolu ka mou fakatotolo ‘e moutolu mo faka’eke’eke ‘ene ng ue ...

Lord Nuku: Ki’i fakatonutonu atu Sea e fakatonutonu.

Veivosa Taka: M I Sea.

‘Eiki Sea: *Eh fakatonutonu mai.*

Lord Nuku: ‘Oku ‘ikai ke fehu’ia e *per diem* ko e fehu’iá ‘a e fakafoki. Ko e me’a ia ‘oku fai hono fehu’i. Ko e *per diem* ko e me’a tau’at ina ia ‘a e ‘Eiki Pal mia ka ko ‘oku me’a ‘aki he ‘Eiki Pal mia na’a ne hanga ‘o fakafoki ...

Veivosa Taka: Sea.

‘Eiki Sea: *Okay mo me’a ki lalo.*

Veivosa Taka: Tokoni atu.

Lord Nuku: Ke’uhí...

‘Eiki Sea: Me’a ki lalo. Kuo ‘osi me’a e ‘Eiki Pal mia ...

‘Eiki Pal mia: Ka u faka’osi atu Sea.

‘Eiki Sea: Ko e me’a pango p ko ‘ene toe ‘ohake e me’a ko eni he na’e ‘ikai ke tonu ke toe fai ha f me’a’aki ki ai.

‘Eiki Pal mia: Sea.

‘Eiki Sea: Faka’osi mai ‘Eiki Pal mia.

‘Eiki Pal mia: Ko e kole fakamolemole atu kapau ‘oku ‘ikai ko e laum lie ia ‘oku fai ‘akí ko u kole fakamolemole atu...

<002>

Taimi: 1130-1140

‘Eiki Pal mia: ka ko e taukei ko ‘a e motu’a ni he anga ko ‘eku fekuki pea mo e maheni ng ué ‘oku ‘i ai e fo’i netiueka peh ia, kae me’a pango p ‘oku ‘ikai ke mea’i ia ‘e he Feitu’u na, kuo u ‘ilo’i p ‘e au ka ‘oku ‘ikai ke u fu’u tokanga au ki ai, ‘a ‘enau fekumi ko eni ‘oku faí. Kai kehe ko u kole atu ki he, mahalo ko ‘eku tali ko ení pea ‘oku ou peh p ‘oku fe’unga. Ka ko e ...ko ‘eku folau kotoa p , pau p ke u ‘alu ‘o fokoutua ‘i ‘Atalanga, ko e ‘api ko iá ko e ‘api ia ‘o ‘Ene ‘Afió, ‘api e Pule’anga Tongá. Pea ‘oku mahu’inga ’aupito ’aupito ke u ‘alu ‘o totongi e ki’i seniti p ko e h hono lahi ke u fokoutua he ‘apí. Ka ko e me’a mahu’inga hení Hou’ei ki ka ‘oku ai ha ni’ihi peh ‘oku nau fai e ng ue ko ení pea ‘oku ou kole atu, fai p he, ‘i he loto lelei mo e laum lie lelei. He ‘ikai ke hala ‘eku faka’uto’utá mo ‘eku fakafuofua ‘Eiki N pele kuo ta’u eni ‘e

30 'eku ng ue he pule'anga ko ení mo 'eku maheni pea mo e anga fai 'etau ng ué, pea ko 'eku kole ki he A3Z mou tokoni mai ke tau ng ue fakataha. Ka 'o kapau 'oku ai ha'amou taumu'a 'amoutolu ke kehe ia mei he taumu'a fakalukufua 'oku tau feinga ke langa hake hotau ki'i Pule'anga ni pea 'oku ou kole atu kiate kimoutolu mou mai ke tau ng ue fakataha mo kimautolu pule'anga ko ení, 'o hang p ko ho'omou ng ue fakataha Pule'anga ko eni kuo tau s tu'a ki aí, koe'uhí kae lava 'o matangi 'etau langa hotau ki'i fonua ni. Ko e kole ia 'a e motu'a ni ki he Hou'eiki e Fale ni pea mo kimoutolu ko eni 'oku mou fanongo mai mei he ngaahi potung ue ko eni 'oku ... na'a ku a'u ki Fale Pa'anga 'o ui e tokotaha ko eni na'e fai e me'a ko ení 'o fai e 'eke ki ai pea 'oku ou, na'a ku kole hangatonu ki he tokotaha ko ení pea mou fakamolemole 'o fai 'etau ng ué, kapau 'oku ai ha'amou fehi'a 'amoutolu he Pule'anga ko ení, ko ho'omou fehi'a he motu'a ni, pea sai ke fai ha kumikumi atu ha feitu'u 'e taha ke mou me'a atu moutolu ki ai 'o fai ai ho'omou ng ué kae tukuange mai e Pule'anga ko ení ke fakahoko hono fatongia ki he 'Ene 'Afió pea peh ki he Hou'eiki mo e kakai e fonuá. M l .

Kole ke 'ave fakatotolo ki he PSC

Lord Vaea: ... (kovi e ongo)... Fakam l atu ki he 'Eiki Pal miá he me'a 'o feme'a'aki pea mo e fehu'i ko na'e faí, Sea ko e t naki atu p ki he me'a ko ko 'a e Pal miá, taha 'a e ngaahi tefito'i kaveinga 'o e kau ng ue fakapule'angá 'oku nau fakamo'oni aí ke 'oua te nau kau 'i he ng ue fakapolitikalé. Ko e taha ia 'o e ngaahi tefito'i fatongia 'oku nau 'osi fakamo'oni ki ai pea 'o kapau 'oku ai ha tafa'aki 'oku ne uesia, kole p Sea, tuku ki he PSC ke ne fai e fakatotoló kae 'at p mu'a e 'Eiki Pal miá ia. Tuku ki he PSC ke ne fai e fakatotoló pea toki 'ohake ki he Sea ko ia e PSC ko e 'Eiki Pal miá kae 'oua te ne fai 'e ia 'a e fakatotoló. M l Sea.

'Eiki Sea: ... (kovi e ongo)... me'a mai. Lau mai 'a 'etau l pooti ko ena 'a e K miti Tu'uma'ú kae hoko atu 'etau ng ué.

Lord Fusitu'a: Sea, k taki 'e faingam lie ha ki'i fehu'i p 'e taha ki he 'Eiki Pal miá pea tau toki lau e l pootí?

'Eiki Sea: Pe'i me'a mai.

Tokanga ki he fakanofu CEO Potung ue Ako

Lord Fusitu'a: Fakam l atu 'Eiki Sea, pea 'oku ou kole fakamolemole atu he to e ue'i e 'asenita e Feitu'u na ka ko e, na'e toki me'a hake 'e he 'Eiki N pele me'a fekau'aki mo e me'a 'a e PSC pea 'oku ai p ki'i fehu'i e motu'a ni, kuo u kole fakamolemole atu ki he 'Eiki Pal miá na'a 'oku ngali taul fu'u atu e 'u fehu'í ia he 'aho ni. Ka na'e lave'i he motu'a ni na'e 'i ai e fakanofu e motu'a CEO he Potung ue Akó he uike kuo 'osí, pea ko e fakamatala 'oku ma'u he motu'a ni pea ko e, 'oku ma'u p ia he 'ofisí ko e *document, public document* ia, na'e makatu'unga ia he hopo na'e fai. Hopo faka-*administrative Appeals Tribunal*. Pea 'i he tu'utu'uni 'a e hopo ko íá, na'e peh na'e 'osi tu'utu'uni 'a e PSC ke fakanofu 'a e tokotaha ko ení, pea to e ha'u leva e Minisit Akó to e 'ai 'ene tu'utu'uni 'a'ana ke tu'uaki atu 'a e lakanga ko ení, pea ko e tu'utu'uni

‘a e *Tribunal* na’e *in breached* ‘a e tu‘utu‘uni ko iá. Pea kuo nau tu‘utu‘uni ki he *PSC* ke fakanofa ‘a e tokotaha ko ení ki he ‘ene *CEO* ‘a ia ko e kole atu p ‘a e motu‘a ni pe te ke lava ‘o fai ha fakama‘ala‘ala ki he ngaahi fakahokohoko e me‘a na’e hoko ‘i he me‘a ko iá. M l ‘Eiki Sea.

‘Eiki Pal mia: M l Sea.

‘Eiki Sea: Me‘a mai ‘Eiki Pal mia.

‘Eiki Pal mia: Ko e mo‘oni ‘aupito ia na’e tu‘uaki e lakanga ko ení *CEO* pea na’e ma‘u ia ‘e he mat pule ko eni, mahalo ‘oku mou mea‘i kotoa ‘a e mat ... ko Koloti. Ka na’e lolotonga ‘a e me‘á, kuo l unga ha toko 2, ko Pingi mo ‘Emel Moala. Na fakah ‘ena l unga, *unfair*. Sai ko ‘eku tu‘utu‘uni na’e peh ni, sai ke ki‘i toloi e me‘a ko ení, toki fai hano to e *re-advertise* ‘a e, kae vakai‘i e me‘a ko ení. Makehe mei aí, mea‘i ‘e moutolu na‘a mou ‘i heni ‘i he 2014 na’e l unga ‘i au ‘e he ‘Eiki Minisit Ako ‘o e ‘aho ko iá, ki he Fale ni ke tautea au, pea ne fokotu‘u ‘i he‘ene fokotu‘u maí, mea‘i p ia ‘e moutolu na’e ‘i Fale Aleá ni he 2014, ke u kole fakamolemole ki he kakai e fonuá, kole fakamolemole ki he Fale Aleá, kole fakamolemole ki Nu‘usila, ko e kole fakamolemole ‘e 3 pea na’e ‘ikai ke u tali, pea ko e ‘uhinga na’e ‘ikai ke u tali af he ‘oku ai ‘ene fekau‘aki tonu mo e tokotaha ko eni ‘a eni na’e ‘aí. Ko u ma‘u k toa e ‘u l pooti, na‘a ku hanga ‘o fakah mai he‘eku tali mai ki he Fale Alea ko ení. Me‘a na’e hoko he Potung ue Akó, na’e hanga ‘e he fo‘i toko 4 ‘o fakah e kongá e pa‘anga ‘a e me‘á, ‘i he‘enau fo‘i ‘akauni. Kau ai e tokotaha ko ení. Na’e fakamo‘oní mei he Pule‘angá ‘oku ‘ikai ha me‘a peh . ‘Oku tapu ke hanga ‘e ha kau ng ue fakapule‘anga ‘o ‘ave ‘a e pa‘anga ‘a e Pule‘angá ‘o fakah ha‘anau *personal* ha‘a nau ‘akauni p ‘a nautolu. Mahino ia na’e ‘osi mai e tali ia ki ai mo e ... To e ‘i ai mo e ngaahi me‘a kehe fekau‘aki mo e, pea mo e tila na’e fai mo e kautaha *broker* ‘i Nu‘usila, na’e ai mo e l unga ‘i Kenipela fekau‘aki p mo e fo‘i potung ue ko ení, ‘uhingá ko e me‘a ‘oku fekau‘aki mo e pa‘anga tokoni. Hou‘eiki ‘oku lahi e ‘u me‘á ka ‘oku ‘ikai ke u loto ke u lave ki ai he ‘oku ‘ikai ke mea‘i he ...

Lord Fusitu‘a: Ko e ki‘i fehu‘i atu p ‘Eiki Pal miá k taki. ‘Oku hang kiate au na’e ‘osi peh ‘e he *Tribunal* ia na’e ‘ikai ke mo‘oni ‘a e ‘u tukuaki ko ená ko e ‘uhinga ia na’e fai ‘enau tu‘utu‘uni ko ení ‘Eiki Sea.

‘Eiki Pal mia: Sea, kuo u kole atu ke

‘Eiki Sea: Faka‘osi mai koe ‘Eiki Pal mia.

‘Eiki Pal mia: Tolo e me‘a ko ení kau ‘omai ‘e au e fakamatala. Kuo u faka‘amú ke ta‘ofi e me‘a ko ení, kuo ‘osi fakanofa e tokotaha ko ení pea u peh ke tukuange ke ne hanga ‘o fakahoko e fatongiá. Ka ko e ngaahi me‘a ko eni ‘oku ou ma‘u ‘e aú, ‘a eni, kuo u kamata ke u hanga ‘o fakamatala atú, kiate kimoutolu. Ko koe na’e ‘i Fale Aleá ni ‘i he 2014, pea ke foki ki he minití, foki ki he failé ‘o lau ‘a e l pooti mai e motu‘a ni pea ‘ai mo, pea lau mo ‘eku, pea mou lau mo ‘eku tali ‘a‘akú. ‘Oku loloto e me‘a ko ení, te u fakah atu kiate kimoutolu Hou‘eiki. Ko au ‘oku ou ‘ilo‘í pea ‘oku ou lolotonga nofo he potung ué ‘oku k toa ‘ia au e ‘u failé k toa fekau‘aki

mo e pa'anga tokoni 'a Nu'usila mo 'Aositel lia na'e 'ikai ke lava e potung ue ko 'o *account* ki ai. Kuo u peh 'oku fe'unga, tukuange ke hoko atu e mat pule ko ení, fua e fatongiá, he ko e ta'u kuo 'osí na'e 'ikai ke 'i ai ha tokotaha ke ne tokanga'i. Ka 'oku ou kole atu, tukuange mai 'a e potung ué ke u hanga 'o tokanga'i pea mo e ni'ihí ko eni kuo fili mei he *PSC* makatu'unga 'i he *tribunal*. Ko e *tribunal* na'a ku lau 'enau l pootí pea me'a pango e 'ohake e me'a ko ená, ka 'oku ou

Lord Fusitu'a: 'Ikai 'oku ou fakam l atu kiate koe 'Eiki Pal miá.

'Eiki Sea: 'Eiki N pele me'a hifo. Kalake lau mai e ...

L pooti Fika 1/2016 K miti Tu'uma'u Ki He Ngaahi Laó

Kalake T pile: Tapu mo e 'Eiki Sea e Fale Aleá, 'Eiki Pal miá mo e Hou'eiki M mipa kakato e Falé, kae lau atu e L pooti Fika 1/2016 K miti Tu'uma'u Ki He Ngaahi Laó.

'Eiki Sea,
Fale Alea 'o Tonga.

Kuo u faka'apa'apa ki he Feitu'u na, kae fakahoko atu 'a e ola 'o e fakataha 'a e K miti Tu'uma'u ki he Ngaahi Laó 'o fekau'aki pea mo e ng ue kuo lava ki he Lao Fika 6/2016 'a ia ko e Lao Fakaangaanga (Fakatonutonu) 'o e Fakamaau'anga Lahí 2016.

'Oku 'oatu heni 'a e L pooti Fika 1/2016 'a e K miti Tu'uma'u ki he Ngaahi Laó, ke me'a ki ai 'a e Feitu'u na mo e Hou'eiki M mipa kotoa 'o e Fale Alea 'o Tongá.

Faka'apa'apa atu
Fakamo'oni ki ai *Hon. S miu Kuita Vaipulu*.
Sea K miti Tu'uma'u Ki He Ngaahi Lao.
'Aho 19 Fepueli 2016.

'Eiki Sea: Lau mo e ... Hou'eiki kole p ke lau ko ení pea tukuhifo ko e 'uhingá ki he K miti Kakató koe'uhí na'e 'omi he K miti Kakató eni ke fakalavalava e ng ue ko iá, pea to e fakafoki mai p ki he K miti Kakató. Ka 'oku fie ma'u p ke lau atu 'a e ng ue 'a e K mití pea 'osi pea to e tukuhifo ki he K miti Kakató.

L pooti Fika 2/2016 K miti Tu'uma'u Ki He Ngaahi Laó

Kalake T pile: L pooti Fika 2/2016 K miti Tu'uma'u Ki He Ngaahi Laó.

'Eiki Sea,
Fale Alea 'o Tonga.

Kuo u faka'apa'apa ki he Feitu'u na, kae fakahoko atu 'a e ola 'o e fakataha 'a e K miti Tu'uma'u Ki He Ngaahi Laó 'o fekau'aki pea mo e ng ue kuo lava ki he Tu'utu'uni Fika 7/2016, 'a ia ko e tu'utu'uni ki he Tauhi 'o e Maaú 'i he Ngaahi Feitu'u Fakapule'angá, Kava M lohi Tapu 2015.

'Oku 'oatu heni 'a e ...

<003>

Taimi 1140-1150

Kalake T pile: L pooti fika 2/2016 'a e K miti Tu'uma'u ki he Ngaahi Lao ke me'a ki ai 'a e Feitu'u na mo e Hou'eiki M mipa kotoa 'o e Fale Alea 'o Tonga..

Faka'apa'apa atu,
Hon. Samiu Kuita Vaipulu,
Sea K miti Tu'uma'u ki he Ngaahi Lao. ('Aho 19 'o Fepueli, 2016.)

'Eiki Sea: Ko ia Hou'eiki ko e 3 mo e 4 kuo 'osi tufa atu, pea 'oku ou tui 'e tukuhifo k toa p ki he K miti Kakató ke mou toki me'a ki ai. Mahalo kuo lava p 'a e ngaahi fakatonutonu, kalama mo e ...

Kole ke fakafoki L pooti fika 3/2016 K miti Lao ki he K miti

Lord Fusitu'a: Sea tapu mo e Feitu'u na, ko e l pooti hono 3 'oku te'eki ai ke m 'opo'opo ia, 1, 2 p mo e 4.

'Eiki Sea: Ko e 1, 2 mo e 4?

Lord Fusitu'a: 1, 2 mo e 4, ko e 3 'oku te'eki ai ke m 'opo'opo 'a e fakataha ki ai 'a e k miti, 'a ia 'oku ou kole atu ke to e fakafoki eni ki he K miti Lao.

'Eiki Sea: Sai p ke kole p ki he Sea 'o e K miti Kakato, a'u p ki he 3 pea tau laka ai ki he 4, pea toki...

Lord Fusitu'a: M l .

'Eiki Sea: Pea ko ia Hou'eiki, k tau tukuhifo ki lalo ki he K miti Kakató, k tau liliu 'o **K miti Kakato**.

(Liliu 'o K miti Kakato, pea me'a mai 'a e Sea 'o e K miti Kakato ki hono me'a'anga)

L pooti, fika 1/2016, K miti Tu'uma'u ki he Ngaahi Lao

Sea K miti Kakato: Hou'eiki m l ho'omou laum lie, tau hoko atu ai p ki he'etau 'asenitá, fika

4 ko e l pooti, ko e ngaahi L pooti fika 1/2016, K miti Tu'uma'u ki he Ngaahi Lao, 'a ia ko e Lao Fakaangaanga Fakatonutonu ki he Fakamaau'anga Lahi 2016, Lao Fika 6, mahalo na'e 'osi kamata p 'i he uike kuo 'osi, ke hoko atu'a e feme'a'aki.

Lao Fakaangaanga Fakatonutonu ki he Fakamaau'anga Lahi 2016

Lord Fusitu'a: M l Sea. Ko na'e 'osi fai 'a e feme'a'aki ki he me'a ...

Sea K miti Kakato: 'Eiki N pele Niua.

Fokotu'u fakafoki Lao Fakaangaanga fika 6/2016 ki he Pule'anga

Lord Fusitu'a: ... ki he Lao Fakaangaanga ko eni, ko e Lao Fakaangaanga ki he Fakatonutonu 'a e Fakamaau'anga Lahi, pea kuo 'osi mahino'i ia 'e he k miti 'oku f paki 'a e lao ko eni hení pea mo e kupu 99 'o e Konisit tone, pea ko eni 'e fakafoki 'e he Minisit Lao ki he Pule'anga 'a e fo'i lao ko ia 'Eiki Sea. (Ne 'i ai e pou pou)

Pea ko e L pooti hono 2 ki he ngaahi fakatonutonu ki he Tu'utu'uni ki he Tauhi 'o e Maau 'i he Ngaahi Feitu'u fakapule'anga.

Sea K miti Kakato: 'A ia ko e fika 1 'oku tau kei 'i ai? 'A ia ko ho'o fokotu'u mai ke fakafoki? P ko ho'o fokotu'u mai ke tau paasi.

Lord Fusitu'a: 'Ikai, ko e fokotu'u atu ke fakafoki 'oku f paki ia mo e Konisit tone, pea 'oku 'osi aofangatuku ki ai 'a e k miti pea 'oku mea'i lelei p 'e he 'Eiki Minisit 'oku f paki mo e Konisit tone, ko ia ai 'e fakafoki ia ki he Pule'anga.

'Eiki Minisit Lao: Ka u ki'i tokoni atu p . Ko e kolé ia ke to e vakai'i ange ki he Konisit tone, 'oku 'ikai ke hanga 'e he k miti ia 'o peh atu 'oku ta'efakakonisit tone, k ko e kole p 'e he k miti ke to e tukuhifo ki he Pule'anga ke fai ha sio ki ai. Ko e fakatonutonu ia.

Lord Fusitu'a: M l 'Eiki Sea, te u lau atu p 'a e fokotu'u ko eni 'a e l pooti. Ke fakafoki 'a e Lao Fakaangaanga Fakatonutonu Fakamaau'anga Lahi, 2016 ki he Pule'anga ke to e fakahoko ha'anau vakai ki ai he 'oku f paki ia pea mo e kupu 99 'o e Konisit tone 'o Tonga, ko e fokotu'u ia 'a e l pooti Sea.

Sea K miti Kakato: Ko e 'uhinga ko e fokotu'u ke fakafoki ki he Pule'anga? Pou pou?

(ne pou pou'i)

Sea K miti Kakato: 'Oku 'i ai ha fakah loto p te tau p loti? Ko e fokotu'u mo e pou pou 'oku 'ikai ha fakah loto mahalo 'oku sai ke tau fai'aki p ia? 'A ia ko e fika 1 ia, fakafoki ia ki he Pule'anga ki he 'Eiki Minisit Lao. Ko e fika 2/2016, K miti Tu'uma'u ki he Ngaahi Lao,

Tu'utu'uni ki he Tauhi 'o e Maau 'i he Ngaahi Feitu'u Fakapule'anga, Kava M lohi Tapu, 2015, Tu'utu'uni fika 7/2016. Me'a mai 'a e Fakafofonga N pele mei Ha'apai.

Alea'i Tu'utu'uni fika 7/2016

Lord Tu'iha'ateiho: Tapu mo e Sea, fakatapu atu ki he Hou'eiki 'o e K miti Kakato, kae 'at ki he motu'a ni ke fai atu ha ki'i fakahoha'a 'o fekau'aki pea mo e Tu'utu'uni ke Tauhi 'o e Maau 'i he Ngaahi Feitu'u Fakapule'anga, pea mo e Kava M lohi Tapu 2015.

Fokotu'u 'ave Tu'utu'uni fika 7/2016 ki he kakai

Sea 'oku ou fokoutua p hoku nofo'anga 'o fanongo 'i he ngaahi ' feme'a'aki, mou sio hifo ki he ngaahi l pooti, 'oku fu'u lahi 'a e ngaahi fakatonutonu ki he fo'i lao ko eni. Sea ko e fo'i fakatonutonu 'e 48 ko eni 'oku ne to e hanga 'o 'oange 'a e ng ue lahi ange ki he'etau K miti Lao kae 'uma' 'etau kaung ue. 'Oku fie ma'u ke 'ave ki he kakai 'a e fo'i lao ko eni ke nau mea'i 'a e 'uhinga tefito 'o e la'o ni pea fai mo hano fakam 'ala'ala peh ki hano fakamatala'i 'a e ngaahi 'uhinga 'o e feitu'u fakapule'anga.

Tokanga ki he kupu 12 (2) Tu'utu'uni fika 7/2016

Mahalo ko e faka'osi p Sea fakahoha'a 'a e motu'a ni ko e kupu 12, peesi 10 kupu si'i 2, 'oku h ai 'a e kupu'i lea ko eni. " 'Oku 'ikai ke fie ma'u ia 'e he polisi ha tohi fakamafai." Sea, ko e kupu 16 ko ko 'etau Konisit toné 'oku peh hono fakalea, " 'oku tapu ke h ki ha fale p 'api 'o ha taha ta'etomu'a ma'u ha tohi kumi koloa. Sea ki he motu'a ni 'oku f paki eni pea 'oku tonu p ke fakafoki ki he kakai he ko nautolu 'oku kau tonu ki ai 'a e ngaahi lao ko eni 'e Sea. Ko e tu'utu'uni , ko e Konisit toné , totonu 'a e kakai 'oku 'i he Konisit toné, mahalo ko ia p Sea 'a e ki'i fakahoha'a m l .

Sea K miti Kakato: M l .

Mafai kau polisi ke kumi kava malohi he feitu'u fakapule'anga

'Eiki Minisit Lao: Ki'i tokoni atu Sea, 'oku ou fakam l atu ki he fakatonutonú, pea ko e totonu ko ia 'i he Konisit toné ko e kumi ia 'i he ' fale mo e h , fie ma'u p ke 'i ai ha ki'i ... ha ki'i tohi kumi. Ko e ki'i me'a ko eni 'i he lao ko eni, na m vahevahe 'aupito p , ko e ' me'alele p eni ia 'oku h ki he ngaahi feitu'u ko iá, pea 'oku kumi ai p 'oku 'i ai ha kava, 'oku 'ikai ke 'i ai ha'ane fel ve'i 'a'ana pea mo e 16. Ko e ki'i totonu ko eni ko e totonu ia 'oku 'ange 'e he kau polisi ko ha feitu'u fakapule'anga ke nau hanga 'o ta'ofi 'o sio, neongo mahalo p tenau to e sio atu ha me'a kehe, ko e anga p ia pea 'e ma'u, k 'oku na taumu'a 'ata'at p ki he kava, pea 'oku 'ange ki he kau polisi ia 'a e fo'i mafai ko eni ke ne tu'utu'uni ke to'o, fakapotopoto 'aupito p lao ia ko eni. 'Oku 'ikai peh ia ke ma'u p au pea t tikite ai p , 'ikai, k 'oku talamai to'o ho'o ki'i me'a ko tapu . 'Oku 'osi ... 'oku 'ikai ke ... 'oku lave'i p 'e he lao ko eni ko 'etau heka holo he'etau '.

me'alele 'oku 'i ai p 'a e fa'a 'ova p 'oku 'i ai 'a e ki'i me'a 'oku 'i ai, k ko 'ene mo'oni mai p ... 'oku 'ikai ke 'ange ki he kau polisi ia ha mafai ta'e fakangatangata k 'oku fakapotopoto Sea 'a e ki'i lao ko eni. Kae manatu'i ko e toki 'uluaki fa'u eni ha ki'i lao ke ne hanga 'o 'ange ki he kau polisi 'a e mafai. Na'e lava p ia 'o ng ue ki mu'a 'oku te'eki ai ke fa'u 'a e ki'i lao ko eni, ko e fa'u ko eni 'a e ki'i lao ko eni k e to e fakamahino ia 'a e mafai 'i he kau polisi.

Hou'eiki he 'ikai ke 'oatu 'a e lao ia ko eni pea peh 'e hanga ia 'e he kau polisi 'o fai ha tu'utu'uni ta'efakapotopoto. Ko e 'ange kia nautolu eni ke fakapotopoto taha 'enua hanga 'o tokanga'i 'a e kava m lohi. M l Sea.

Tokanga ki he 'uhinga'i lea kei faka'asi ai kau fale he mafai ki ai kau polisi

Lord Nuku: Sea kole p ko e 'ai p ke ki'i fehu'i p muimui p he me'a ko na'e me'a mai ki ai 'a e 'Eiki Minisit . 'Eiki Sea, ko e me'a 'oku tokanga ki ai 'a e motu'á ni ia ko e fakamatala eni ia 'i loto 'i he lao 'a eni ko ko 'oku ne hanga 'ange mafai ki he kau polisi. Ko e ki'i tokanga ia 'Eiki Minisit Lao ki he 'uhinga'i lea ko 'i mu'a. 'A ia ko e 'uhinga'i lea ko ia 'oku ne hanga 'o fakamatala'i 'a e tefito'i 'uhinga ko 'o e lao Sea. 'Oku 'asi ia 'i he 'uhinga'i lea ko e potu fakapule'anga 'oku kei tu'u ai p 'a e falé ia, 'a ia ko e ko e ... 'ai p 'e au ke u hanga 'o lave'í p ko e ...

<005>

Taimi: 1150–1200

Lord Nuku : ... tu'u ko 'a e uHINGA'i leá 'o fakamatala'i ko e potu faka-Pule'anga, ko e fale pea mo e feitu'u. 'Eiki Minisit , 'i he kamata'anga p o e Laó. Kapau leva ko e faka'uhinga ia ko 'o e 'uhinga'i leá ki he tefito'i, ki loto 'i he Laó, 'oku 'ikai ke ne hanga 'e ia 'o 'omai ai ke kau ai 'oku 'ikai ke kau ai e ' me'a ia ko 'oku me'a mai'aki 'e he 'Eiki Minisit . Pea ko e anga p ia 'eku fie lave'i p 'a'aku ia. Pea kapau leva ko e faka'uhinga'i lea ia 'i he lao ko ení, ko e potu faka-Pule'angá, ko e fale mo e me'a, pea 'oku faka'at ki ai e polisi, pea ko e kongap ia 'oku ou fakafehu'ia, koe'uhí ko e faka'uhinga ko 'o e Laó, 'e makatu'unga mei he faka'uhinga'i lea ko ko 'i he Laó. Ko e me'a p ia 'oku ou tokanga ki ai, 'Eiki Minisit , koe'uhí kapau ko e faka'uhinga ia 'o e 'uhinga'i leá, ke faka'uhinga 'i loto 'i he Laó, ko e potu faka-Pule'angá, ko e fale, pea 'oku hang kiate aú, 'oku mavahe p ia pea mei he 'uhinga ko eni ko . Kapau leva ko ia, pea 'oku faka'at leva 'e he Lao ia ko ení e polisi, ke lava ia 'o h ki he ngaahi me'a ko iá, hang ko e me'a ko 'oku me'a mai 'aki 'e he Minisit Polisi, 'e he 'Eiki Minisit Laó. 'Ai p ke fakama'ala'ala mai p , Sea. M l .

Sea K miti Kakato : 'Eiki Minisit Lao.

'Eiki Minisit Lao : M l Sea. 'A ia ko ho'o 'uhingá ki he *public place*?

Lord Nuku : 'Io. ... ko e feitu'u faka-Pule'anga 'oku faka'uhinga'i ia 'oku 'i ai 'a e falé mo e feitu'u. 'A ia kapau leva ko ia, ko e h 'a e me'a 'oku hoko 'i loto ko 'i he Laó, 'e faka'uhinga'i

leva ia ki he 'uhinga'i leá, ko e potu faka-Pule'anga. Ka 'oku 'ikai ke hanga 'e he me'a ko iá 'o fakamatala'i mai 'a e me'a ko eni 'oku ke me'a mai ko e ki aí. 'Oku ngata p e potu faka-Pule'anga, pea mo e fakangofua ko eni ko , 'a eni ko ki he fanga ki'i cooler mo e fanga ki'i me'a peh . Ka ko 'eku 'uhingá p 'aku ia, kapau ko ia, pea tonu p ke ki'i liliu p 'a e 'uhinga'i leá, ke fakakau atu ki ai e ' me'a ko eni 'oku 'uhinga ki aí, Sea. M l .

'Eiki Minisit Polisi : Sea, ka u ki'i fai p ha tokoni ange mu'a na'a tokoni ki he me'a 'oku tokanga ki ai 'a e 'Eiki N pele 'o 'Euá. Ko e fo'i faka'uhinga'i foki 'a e feitu'u faka-Pule'angá, ko e feitu'u 'oku tau 'at kotoa ki ai, 'ikai ke toe fakangatangata. Hang ko ení, ka tau ki ha lotu. Ko e falelotu ko iá 'oku feitu'u faka-Pule'anga ia 'oku ngofua ke tau ki ai, 'a e tokotaha kotoa. Pea ka 'oku 'i ai ha fa'ahinga me'a 'oku fai 'i ha feitu'u peh , ko ha fale mo ha me'a, tau ki ai, feitu'u faka-Pule'anga ia. Ka ko 'etau tokanga tautolu ki he kupu'i Lao ko ení, ko 'etau feinga ke ta'ofi ha moveuveu tupu 'i hono ng ue'aki 'a e kava m lohí. Ko e fo'i me'a p ia 'oku taumu'a ki ai 'a e fo'i Lao ko ení. 'Ikai ke toe kau ha me'a kehe. Pea koe'uhí ko 'etau fakataha ki ha fa'ahinga feitu'u faka-Pule'anga, pea 'e fa'a lava 'e he kava m lohi ke ne fakatupu ha moveuveu, pea 'oku fie ma'u ke ng ue fakato'oto'o 'a e kau polisi, ke ta'ofi e faingata'a ko iá. Ko ia ai, 'oku ki'i tuku fakataimi ai 'a e fo'i kupu lahi ko iá, ke toki p ki he Fakamaau'anga 'o ma'u mai ha tohi, koe'uhí ke lava 'o tauhi kitautolu ke tau maau. Ko e 'uhinga ia e 'uhinga e fale ko 'ene kei 'asi p e kongá ko iá. M l Sea.

Sea K miti Kakato : Me'a mai e Fakafofonga N pele Tongatapu Fika 1.

Lord Vaea : Ko e muimui atu p , Sea, 'i he me'a atu ko eni 'a e Hou'eiki Fakafofonga N pele ko ia 'o Ha'apaí, Sea. 'Oku fai e tokangá, ko e 'uhingá ko e 'uluakí ko hono ta'ofí. Ua, ko hono huá. Tolu, ko e koloa ko 'oku ma'u ko aí. Faka'ofu'ofa e ta'ofí. Faka'ofu'ofa 'a hono huá. Ko e koloá, Sea. F f nai, Sea, kapau 'e 'ohovale p , fakahú hake 'e ha tama ia ha kapa pia 'o tuku ki ai, pea hua'i hake ia 'o ma'u e kapa piá? Ko e h 'a e me'a ko iá, pea fakamo'ua'i 'a e tokotaha ko ení 'Ikai ke lava 'a e M mipa ia 'o toe fakahalaki. Ko hono 'uhingá, fakatonuhia'i 'e he Laó ia 'a e koloa ko 'oku ma'ú, mo puké, kae 'ikai ke lava ke tala ia, na'e lava ke mono'i atu p ia he lalo falikí 'o tuku ai. Pea 'oku fai leva e tokanga, Sea, ko e 'uhingá he 'oku 'ikai ke lava 'a e m mipa ia ko 'o e fonuá, ke ne toe lava 'o kaufaki'i, pe lava 'o fakahalaki 'a e tukuaki'i ko iá. Ko hono 'uhingá he kuo 'osi fakapapau'i p ia, 'i he taimi ko ko 'o e me'alelé, ko e m mipa ko ení 'oku 'i ai 'a e kava m lohi ai, Sea. Pea te u lava p , 'e tapu ange p pea mo e Hou'eiki Fale Aleá. Te u lava 'o fakat t , Sea.

Fai 'a e 'ilo kava ia 'a e kau tama kehe, meimei ko e kau m mipa ia 'o e Potung ue ko ení. Pea tau hake 'a e me'alele ia he tafa'akí, 'oku 'ikai ko ha kakai ia 'o e potung ue ko ení. Pea fai e ki'i fet 'aki ia, pea puke e kau tama ia ko na'e 'ikai ke nau ma'u kava m lohí, kae hao e kau tama ia ko he Potung ue, na'a nau ma'u kava m lohí. 'Oku ou lave ki aí, Sea, ko hono 'uhingá, 'oku hanga 'e he Lao ia ko ení, 'o uesa lahi e falala'anga 'o e kakaí ki he potung ue ko ení. Mou mea'i 'e kehe 'a hono faka'iló, pea mo hono puke kakaí he 'ahó, kae 'ikai ke lava ia 'o fai he po'ulí. Ka ala atu ke ai ha hua, pe fai hano puke kinautolu he po'ulí, ko e fangatua lahi faka'uli'ulia ia, Sea.

‘A ia ‘i he’eku vakai atu ko ki aí, ‘oku hanga ‘e he lao ko ení, ‘o toe tu’usi ‘a e feveitokai’aki ko mo e fefalala’akí, ‘a p ko ‘oku totonu ke pehé ni. Na’a mou ma’u kava m lohi, ka ko e tali hake p ‘a e motu’á, ‘ikai. Sai, mou fononga atu, pea kapau ‘ikai, mou ki’i h mai ange kitu’a, kau ki’i ‘ahi’ahi’i ange ‘a e ki’i me’a ko ení ‘iate koe. Ko e ki’i huhu pe ko e ki’i h .

Veivosa Taka : Sea, ki’i tokoni atu p ki he Fakafofonga.

Sea K miti Kakato : Me’a mai.

Tokanga ki he taimi ma’u ai kava m lohi he feitu’u fakapule’anga

Veivosa Taka : Sea, ko ‘eku ki’i tokoní. Tapu p mo e Feitu’una. Ko e lao ia ko ení. Kapau ‘oku ma’u ha toko taha ‘oku ha’u mo ha kava ki he ha’ofanga ko ení, pea ka ma’u ‘e he polisi pea fekau ke foki mo ia. Pea kapau ‘e toe ma’u tu’o ua, ko e toki taimi ia ‘oku ala ai ki aí. Ka ‘oku ‘ikai ke peh ia ke ma’u p mo e kavá pea puke p pula ‘o ‘ave ‘o fakah . Ki’i tokoní p ia, Sea.

Tokanga ki he tu’u e laó ma’u ha kava m lohi ko e hia ia

Lord Nuku : Sea, fakatonutonu atu p , Sea. Ko e kupu ko eni ko ‘oku ‘asi ko he me’á, ko e ‘omai ha kava ki ha feitu’u kuo fakapapau’i, ko e hia ia. ‘Oku ‘ikai ke peh ia ke ma’u ‘uluaki pea ma’u ua. Ko ‘ene tu’u ko he kongá ko eni ki he hiá, ko e ma’u ha kava ‘oku ‘ave ki ha feitu’u kuo fakapapau’i, fakamahino ko e hia ia, Sea.

Lord Vaea : Ke u ki’i faka’osi atu, Sea. Ko e tu’unga foki ko ení, Sea, na’e ‘i ai e fefalala’aki ia ‘aneafi, ‘a e ng ue ko ia ‘a e Potung ue Polisí, pea mo e kakaí. Pea ‘oku ‘i ai e makatu’unga ia ai, na’e fai e femahino’aki ‘a e Potung ue Polisi, kae peh ki he kakaí. Hanga ‘e he Lao ko ení, ‘o toe v mama’o ange ‘a e anga e fakakaukaú, Sea. Pea ‘i he’ene peh , ‘oku ‘ikai ke hanga ‘e he Laó ia ‘o ‘omai ‘a e fo’i fakakaukau ko ení, ko e fakalelei. Hanga ‘e he v ko ení, mo e fo’i Lao ko ení, ‘o toe fakafaingata’a’ia’i ange ‘a e t kunga ko ‘a e fefalala’aki ‘a e kakaí, kae ‘uma’ foki ‘a e kau Polisí. Ko e hingoa fo’ou foki eni he taimi ni ‘oku ng ue’akí, Sea. ‘Oku ‘ikai ke toe ui ia ko e *Tonga Police Force*, ng ue’aki ia ko e *Community*, Sea.

Veivosa Taka : Sea, ki’i tokoni atu p , Sea.

Sea K miti Kakato : Te ke tali p e tokoní?

Lord Vaea : Te u vave p .

Veivosa Taka : ‘Ikai, ‘uhingá, ko ‘eku fakatonutonu atu p ki he

Lord Vaea : ‘Osi ko ia, ka ke toki me’a hangatonu mai koe ki he Hou’eiki ko ‘o ‘Eua.

Veivosa Taka : Sai p .

Lord Vaea : Ko 'ene tu'unga ko eni ko 'oku faka'amu ko ki aí. Ke mea'i ko , Sea. Ko e fo'i Lao foki ko ení na'e 'omai ia 'i tu'apule'anga, 'a eni 'oku 'uhinga ko ení. Papu h , papu h , papu h , papu h , papu h , 'ikai ke 'i ai ha me'a peh ia 'i Tonga ni. Ko e papú p ia 'oku 'i loto kolo ni, pea meimei ko e feitu'u ia ko ko e *resort* ia. 'A ia 'oku 'ikai ke 'i ai ha fu'u palopalema f f ia ai.

'Eiki Minisit Polisi : Sea, ka u ki'i fakatonutonu mu'a e me'a 'a e 'Eiki N pele.

Lord Vaea : M l .

Sea K miti Kakato : Me'a mai e fakatonutonu.

'Eiki Minisit Polisi : Ko e papú 'oku 'asi p ia he Laó, ko ha feitu'u kuo 'osi laiseni. Ngofua p ia. 'Oku 'ikai ke kau ia he Lao ko ení. Ko e feitu'u ia kuo 'osi laiseni, ki ai e kakaí ia. Ko e feitu'u p eni ia faka-Pule'anga 'oku 'at ki ai e tokotaha kotoa. Tukukehe 'a e feitu'u ko kuo 'osi laisení, 'oku maau p 'a e me'a ia ko iá, 'oku nau 'at kinautolu ke ki ai. M l 'Eiki Sea.

Lord Vaea : M l . 'Eiki Sea, ko e faka'amú foki ia, 'oku hang ko ho'o laú. Faingofua hono talaatú, hono fai e fatongiá. Pea ko e me'a ia 'oku fai e tokanga ko ki aí. ko e 'uhingá 'e toe fakal loa ange e ngaahi ng ue ni.

'Eiki Minisit Polisi : 'Eiki Sea, ki'i fakatonutonu p e 'Eiki N pelé. 'Oua mu'a te ne hanga leva 'o fu'u tukuaki'i mo tukuhifo ki lalo 'a e kau polisí, mo honau fatongiá. Ko e fatongia faingata'a 'oku nau hanga 'o feinga ke tauhi kitautolu ki he melino 'a e fonuá, mo e maau. Pea hang ko 'ene me'a ko na'a ne me'a 'anenai, na'a nau nautolu 'o ma'u e kava, 'o nau ma'u ia 'o ma'u ia 'e nautolu. 'Ikai 'oku 'ikai ke 'i ai ha me'a peh . 'Ikai ke 'i ai ha me'a peh . Pea ka 'i ai ha ki'i me'a 'oku hoko, ko e anga ia 'o m mani 'oku 'ikai ke haohaoa ha taha, ka 'oku feinga ke maau 'a e me'a hono kotoa. Pea ka 'i ai ha taha 'oku peh , 'e tautea'i ia, he kapau 'e ma'u ia 'e tautea'i ia. Mea'i p 'e he 'Eiki N pelé, ko e s tia, 'oku ne 'ilo e ngaahi me'a ko iá, kau ai p e ki'i t vaivai 'a ha ni'ihi, ka 'oku 'osi p ia kuo pau ke fai hano *discipline* 'o kinautolu. Ka ko hono mahu'ingá ke tauhi kitautolu ke tau maau he taimi 'oku tau ng ue'aki ai e kava m lohí, 'i ha feitu'u 'oku tokolahi. 'Oku 'alu ki ai e kakaí, pea 'oua 'e mole 'enau tau'at iná. Poupou atu, Sea. Fokotu'u atu.

Lord Vaea : Sea, faka'osi atu p . 'Oku ou fakam l p au ki he me'a mai 'a e 'Eiki Minisit Polisi, ka 'oku ou tui 'e faingata'a'ia 'a 'ene potung ue hono fakahoko e fatongia ni. 'Oku ou fakam l atu. M l Sea.

Sea K miti Kakato : M l , fokotu'u e mo e ngaahi poupou. 'Ikai ke toe 'i ai ha taha 'oku 'i ai ha'ane.. Tau p loti. Kalake.

Lord Fusitu’a : Ki’i me’a p e taha, k taki Sea. Ki’i tokoni atu p ki he N pele ko mei ‘Euá. ‘Oku hang kiate au na’e ‘ikai ke ne fakafepaki’i ‘a e ‘uhinga e fo’i Laó, ko ‘ene peh p . ‘I he faka’uhinga’i leá, ‘oku kei tu’u ai e lea ko ko e fale, ‘i he feitu’u faka-Pule’anga. ‘A ia mahalo na’a ‘oku mahino’i p ‘e he Tokoni Pal mia, mahalo na’a ko ho’o me’a fakatonulea p ke toe me’a p ki ai e Potung ué pe ko e h ha me’a ‘e fai ki ai, ka kuo ‘osi mahino e tu’u ia ‘a e K miti. M 1 .

P loti’i ‘o tali Tu’utu’uni fika 7/2016

Sea K miti Kakato : Ko ia ‘oku loto ke tau tali ‘a e Tu’utu’uni ki he Tauhi ‘o e Maau ‘i he Ngaahi Feitu’u Faka-Pule’anga, Kava M lohi Tapu, 2015, k taki ‘o fakah ’aki e hiki ho nima.

Kalake T pile : Sea ‘oku loto ki ai a Penisimani ‘Epenisa Fifita, Vili Manuopangai Faka’osiula Hingano, Veivosa Light of Life Taka, ‘Eiki Minisit Fefakatau’aki & Polisi, ‘Eiki Minisit Mo’ui, ‘Eiki Minisit Ngoue, ‘Eiki Minisit T naki Pa’anga H mai & Tute, ‘Eiki Tokoni Pal mia, ‘Eiki Minisit Lao, ‘Eiki Minisit ki he Ngaahi Kautaha Pisinisi ‘a e Pule’anga, ‘Eiki Minisit Ngaahi Ng ue Fakalotofonua, ‘Eiki N pele Fusitu’a, ‘Eiki N pele Tu’iha’angana. ‘Eiki Sea ‘oku loto ki ai e toko 13.

Sea K miti Kakato : Ko ia ‘oku ‘ikai ke laum lie lelei ki he Tu’utu’uni ko ení, pea fakah mai ‘i he founga tatau.

Kalake T pile : ‘Ikai ke loto ki ai a ‘Eiki N pele Tu’iha’ateiho, ‘Eiki N pele Nuku. ‘Ikai ke loto ki ai e toko 2.

Sea K miti Kakato : M 1 , tau liliu ‘o **Fale Alea**.

‘Eiki Sea : Hou’eiki, mal ‘aupito e feme’a’akí. Tau toki hoko atu he 2.00, ‘a ho’at .

<006>

Taimi: 1400-1410

S tini Le’o: Me’a mai ‘a e ‘Eiki Sea ‘o e Fale Alea

(Me’a mai ‘Eiki Sea ‘o e Fale Alea ki hono me’a’anga)

‘Eiki Sea: Hou’eiki tau liliu ai p ‘o K miti Kakato

(Liliu ‘o K miti Kakato pea me’a hake ‘Eiki Sea K miti Kakato ki hono me’a’anga)

L pooti Fika 3 K miti Lao

Sea K miti Kakato: Hou’eiki te tau hoko atu ki he L pooti Fika 3 ‘a e K miti Tu’uma’u ki he Ngaahi Lao, ‘a ia ‘oku fel ve’i eni mo e Lao Fakaangaanga Fakatonutonu ki he Fakamo’oni 2016.

‘A ia ko e Lao Fakaangaanga Fika 5 pea ‘oku fel’ ve’i ai p mo e Lao Fakaangaanga Fika 7

Lord Fusitu’a: ‘Eiki Sea na’e fai p ‘a e fakap ...

Sea K miti Kakato: ‘Eiki N pele Niua me’a mai

Kole ke toloi alea’i L pooti Fika 3 K miti Lao

Lord Fusitu’a: Ki he ‘Eiki Seá ‘anenai ‘oku te’eki ai ke m ’opo’opo ‘a e l pooti ko ení, ko ia ‘oku kole ke hiki ki he L pooti Fika 4.

Sea K miti Kakato: K taki ‘Eiki N pele ke tau hiki ki he fika 4 ko ia ko ?

Lord Fusitu’a: Ko ia ‘Eiki Sea

Sea K miti Kakato: Te ke ki’i fakama’ala’ala mai ange k taki

Tu’unga ‘oku ‘i ai L pooti Fika 3 K miti Lao

Lord Fusitu’a: Ko e tu’unga ‘o e L pooti Fika 3 ‘Eiki Sea ‘oku ‘i ai ‘a e fanga ki’i me’a ‘oku te’eki ke m ’opo’opo he tu’u ko ‘a e l pooti, na’e ‘ikai ke loto taha ‘a e k miti fakatatau ki he tu’unga faka-lao ko ‘a e l pooti pea na’e me’a atu ‘a e Sea ‘o tukumai ki he m mipa ‘a e k miti pea na’e fai atu ‘a e fokotu’u ‘oku ‘ikai ke loto taha ‘a e k miti ia ki he l pooti ko eni ‘Eiki Sea. Ko ia ‘oku ou fokotu’u atu p ko e fakafoki ki he k miti pe ko e toloi e me’a ko eni ke tau toki h mai ko ‘i Sune k ‘oku te’eki ke m ’opo’opo atu ia mei he k miti ‘Eiki Sea. Ko e ‘uhinga ia ‘oku kole atu ke hiki ki he L pooti Fika 4.

Sea K miti Kakato: ‘Eiki Minisit Lao

Taukave tokolahi ange kau M mipa poupou’i Lao Fakatonutonu Fakamo’oni

‘Eiki Minisit Lao: M l Sea, ko e me’apango p ‘oku ‘ikai ke ‘i heni ‘emau Seá na’e ‘i ai p ‘a e femahino’aki ‘ia mautolu, ki he ki’i Lao ko eni ki he Fakatonutonu ki he Fakamo’oni, na’a mau ...ko e pango p ko e Sea Le’ole’o ‘oku ‘ikai ke loto ki ai, k na’e tokolahi ange p ‘ia mautolu ‘a e loto ke paasi mai e ki’i lao ‘a e kupu 11.

Lord Fusitu’a: K taki ko e ki’i tokoni p ki he ‘Eiki Minisit , na’a mau toko f ‘i he k miti’i pea ko e toko ua ko e ‘Eiki Minisit na’e loto ki ai ko e ‘Eiki Sea na’e hang ‘oku meimei loto ki ai, pea ko e motu’a ni mo e Tokoni Seá na’e ‘ikai ke ma loto ki ai. Ko ia ‘i he’ene tu’u kehekehe ko ‘a e k miti na’e ‘i ai ‘a e fokotu’u ‘a e motu’á ni, p ‘e fai ha p loti p ‘e tuku mai ha l pooti ki he Falé ‘o tala mahino mai ‘oku ‘i ai ‘a e t kehekehe ‘a e k miti, ko e ‘uhinga ia ‘oku ou kole p ‘e fakafoki p ki he k miti p ‘e toloi eni ki Siulai he ‘oku ‘ikai ke fakapotopoto ke fokotu’u atu

ha l pooti 'oku 'ikai ke mau faaitaha ki ai pea ko e motu'á ni ia he 'ikai ke pou pou 'a e motu'a ni ia ki he l pooti ko ia 'Eiki Sea.

Sea K miti Kakato: K taki 'oku mo feme'a'aki mai 'i he 'asenita 'o e k miti ko e Fale ni ia 'oku tau...ko e l pooti eni 'oku 'osi fakah mai, ko e me'a ko ia na'e tonu ke fakam 'opo'opo p ia 'i tu'a he k miti. Ko hai te ne fakahoko mai 'a e l pooti ko eni 'oku 'ikai ke me'a heni 'a e Fakafofonga Vava'u Fika 15.

Kole ke 'ave Lao Fakatonutonu Fakamo'oni ki he K miti Lao

Lord Fusitu'a: Sea na'e fokotu'u mai p ki he motu'á ni ke ne fai 'a e fokotu'ú, pea na'e 'omai mei he *secretariat* ki he motu'a ni pea fakahoko atu ko e fakahoko mai mei he 'Eiki Sea lolotonga 'o e k miti p 'oku mau lototaha kotoa ki ai, pea fakahoko atu he motu'á ni 'oku 'ikai, ko e kole atu 'Eiki Sea ko e motu'a ni ia 'oku ou kole fakamolemole atu he 'ikai ke fakam lohi'i e motu'a ni ia ke u pou pou ke fakalao'i ha me'a 'oku 'ikai ke u tui 'oku fakapotopoto.

Ko ia ai 'oku ou kole atu toe tuku p mu'a ki he k miti p 'e fai ha toloi he 'oku 'i ai 'a e t kehekehe 'a e k miti fakatatau ki he lao ko 'eni.

Sea K miti Kakato: 'Oku h eni 'i he fokotu'u mai ko eni he l pooti? Ko e me'a ko na'a ke toki me'a mai'aki?

Lord Fusitu'a: Ko ia ko e fokotu'u ...

Sea K miti Kakato: Peesi fiha ia 'o e l pooti?

'I kai fen pasi me'a na'e felotoi ki ai K miti Lao mo 'enau l pooti

Lord Fusitu'a: Ko e fokotu'u ko 'o e l pooti 'Eiki Sea 'oku 'ikai ke fen pasi ia pea mo e me'a ko na'a mau felotoi ki ai he k miti, ko e 'uhinga ia 'o e kole atu ai 'a e motu'a ni ke fakafoki mai ki he k miti, he na'e 'ikai ke fai ha felotoi ki ai 'a e k miti 'Eiki Sea.

'Eiki Minisit Ngaahi Ng ue Fakalotofonua: Sea

Sea K miti Kakato: Me'a mai 'a e 'Eiki Minisit Ngaahi ki he Ng ue Fakalotofonua

Tokanga ki he fokotu'u l pooti K miti Lao

'Eiki Minisit Ngaahi Ng ue Fakalotofonua: Tapu p pea mo e Feitu'u na Sea tapu atu ki he Hou'eiki M mipa 'o e K miti Kakató. Sea 'oku ou kole p mu'a ke tau 'uluaki me'a hifo p ki he l pooti p ko e h 'a e fokotu'u 'a e l pooti Sea pea tau hoko atu p 'a e fokotu'u 'a e l pooti Sea 'oku ou tui kae toki fakah p he 'Eiki N pele ia 'ene tafa'aki he kapau 'e fakamalanga Sea.

Lord Fusitu'a: 'Oku ou fakam l ki he tokoni 'a e 'Eiki Minisit .

'Eiki Minisit Ngaahi Ng ue Fakalotofonua: Kole fakamolemole atu Sea 'oku 'ikai ko ha fakatonutonu eni ia 'oku te'eki ke 'osi 'eku malangá, mei 'osi eni kake toki me'a mai "Eiki N pele.

Lord Fusitu'a: M l

'Eiki Minisit Ngaahi Ng ue Fakalotofonua: Ko hono uhingá Sea ke vakai p ko e h 'a e fokotu'u 'a e l pooti ke tau hoko atu ai 'a e feme'a'aki ia.

Sea K miti Kakato: Ko ia m l ...

<007>

Taimi: 1410-1420

Sea K miti Kakato: ... Hou'eiki mou me'a ki he peesi 8 ka tau fakanounou 'o ha'u ki he fokotu'u ko eni 'a e k miti.

Lord Fusitu'a: Ko ia 'Eiki Sea ko e ki'i fokotu'u atu p , he ko e motu'a ni na'e fakakouna mai ke u fakahoko atu 'a e l pooti 'a e k mití, pea 'oku ta'emo'oni 'a e L pooti ia ko ení 'Eiki Sea. 'Oku 'ikai ke fai ha loto taha ia, pea na'e 'ikai ke loto 'a e motu'a ni ia ki he l pooti ko eni.

Fehu'ia hono tali ke fakah ange L pooti K miti Lao

'Eiki Pal mia: 'Eiki Sea ko 'eku ki'i fehu'i fakamolemole p . Tapu atu ki he Feitu'u na Sea, ko e ki'i fehu'i atu. Na'e anga f f hono tali 'e he Kalaké ke fakah mai 'a e me'a na'e 'ikai ke mou felotoi ki ai? Ko 'eku fehu'í ia.

Fakama'ala'ala loto e K miti Laó fekau'aki mo e L pooti K miti Lao

Lord Fusitu'a: Fakam l atu ki he fehu'i 'a e 'Eiki Pal miá. 'Oku si'i fai p foki 'e he *secretariat* hono fatongiá, fakatatau ki he me'a ko ia 'oku fai 'e he k miti. Pea ko hono pangó he na'e folau atu 'a e Seá ia, 'i he 'aho Tokonakí pea na'e tukumai kia kimautilu p ko e h ha'amau lave ki he l pooti. Pea na'e 'omi eni he efiafi Tokonakí, pea ko 'aneafi, na'e fakahoko atu 'e he motu'a ni 'oku 'ikai ke u tali 'e au 'a e l pooti ko eni. 'Oku 'ikai ke fakatatau ia ki he me'a ko ia na'e fai 'e he k miti, he na'e 'ikai ke fai ha felotoi ia ki ai. Ko ia ai 'oku ou peh 'oku fakapotopoto ke fakafoki ki he k mití p 'e fakafoki ki he Pule'angá, ke fai ha vakai ki he lao ko eni. P 'e toloi ki he 'etau toki h fo'ou ko ia 'i Siulai. 'Oku 'ikai ke u peh 'oku fakapotopoto 'a e fokotu'u ko eni Sea. M l .

Sea K miti Kakato: Me'a mai 'a e 'Eiki Fakafongona N pele Tongatapu Fika 3.

Lord Tu'ivakan : Tapu p mo e Feitu'u na Sea, kae 'uma' 'a e K miti Kakató. Ko e me'a ko ia na'e fakahoko mai kia au 'e he Fakafofonga Tongatapu 15, mahalo p .. t ko ena kuo me'a ia ki tu'a. Na'e 'osi 'i ai p 'a e femahino'aki, 'a e felotoi, he kuo lava ke solova 'a e me'a ia na'e fie ma'u 'e he Fakafofonga Fika 15. K ko e tu'u ko ia he me'á, 'a ia mahalo ko e Fakafofonga mei he Hou'eiki mei Niuá. Koe'uh ko 'ene me'a ia 'a'ana ko e me'a ko ia 'oku tui ki ai. Kaikehe Hou'eiki ko 'etau fakanounou, 'e tuku atu p kia kimoutolu ke mou p loti he 'oku mahino 'i he fakahoko mai ko ia ki he motu'a ni, na'e 'i ai 'a e felotoi ia 'a e 'Eiki Minisit pea kuo solova 'ene tafa'aki 'a'ana. Koe'uh ko e me'a ia na'e fakah mai ai 'e he Kalaké, koe'uhi ke tukumai kia kimoutolu ke mou p loti.

Sea K miti Kakato: Fakafofonga N pele Fika 1 Tongatapu.

Lord Vaea: K taki Sea, ko e fakama'ala'ala p , ko e feme'a'aki eni 'i he L pooti Fika 3 ko ia 'o e 2016, 'a eni 'oku fakamo'oni mai ai 'a e Seá, p ko eni ko 'oku fakamo'oni mai ai 'a e Kalaké. Ko f ko ... he na'e tufa mai foki Sea 'a e 'asenita kehe he pongipongi ni, 'o fakamo'oni ai ko 'a e Kalaké, pea toe 'omai leva pea mo e *revised addition* mavahe lolotonga 'o e me'a ko eni. Pea kuo kamata leva ke ki'i femahiliaki ai Sea 'a e tu'utu'uni ko eni. Ko ia 'oku ou kole atú k taki 'o fakama'ala'ala mai angé fakamolemole 'a e me'a na'e tufa mai ko ko ki he 'asenita ko ia 'o e 'aho ní, 'a ia ko e 1 ia pea mo e 2. Ngaahi Lao ki he Fika 1 pea mo e 2. Na'e tufa mai ia 'i he 'aho Tokonaki. Ko e me'a leva eni na'e toki 'omai he pongipongi, *Supplementary* ia ki he pepa ko eni. Ko ia Sea?

Sea K miti Kakato: Ko ia. Ko e taha eni na'a tau 'osi ng ue ki ai 'aneuhú, 'osi mahino ia, 'a ia na'e 'asi ia he 'asenita. 'A ia ko e L pooti Fika 3 eni...

Lord Fusitu'a: Ko e tokoni atu p ki he 'Eiki N pelé 'Eiki Sea, mahalo 'oku 'i ai p 'a e poini 'a e 'Eiki N pele. 'Oku 'ikai ke 'asensita'i 'a e Fika 3 ia mo e Fika 4 he'etau 'asenita.

Sea K miti Kakato: K na'e 'osi t pile'i 'e he Falé 'o tukupi ki lalo, pea kuo 'osi ngofua p ia ke tau hoko atu ki ai.

Lord Tu'ihateiho: Sea ko e l pooti ko eni ko 'oku feme'a'aki ki ai 'a e Hou'eiki, na'e toki 'omai p he 10:30 'aneuhu. 'Oku 'osi mahino p 'a hono 'uluaki 'omai 'a e fo'i laó ia he Tokonaki. Ka ko e toki 'omai p he 10:30 na'a ku hanga 'e au 'o *mark* 'a e me'a ko iá Sea.

Me'a fekau'aki mo e ngaahi fie ma'u K miti Lao

Lord Tu'ivakan : 'Eiki, Sea tapu p mo e Feitu'u na. Ko e 3 mo e 4, na'e 'osi 'omai p ia ka na'e fakafoki ki he K miti ke fakatonutonu. 'A ia ko e ' fakatonutonu ko ena na'e 'omai 'i he Fakalahi Fika 1, 'oku ou tui mahalo ko e ' ngaahi fakatonutonu p ia. Ko e me'a kotoa ia na'e 'osi ma'u 'e he *secretariat* 'a e ngaahi fakatonutonu ko ia. 'A ia ko e me'a p ia 'a e Falé ke nau tali pea mo e fakatonutonu... Ke toki k na'e kole ki he Minisit ke 'oua mu'a na'a toe hoko ha me'a peh . 'E pau ke mou ng ue lelei ki he ' me'a ko ení, ke sivi'i lelei 'oku maau ho'omou

laó pea toki 'omai. 'Oku 'ikai ke tonu ke tau fu'u fakatonutonu ke lahi 'a e ngaahi fakatonutonu ki he 3 pea mo e 4. Ko e me'a ko ena ki he 2 ko na'e me'a ki ai 'a e 'Eiki Fakafongā N'pele, na'e 'ikai p' ke toe liliu 'a 'ene view 'a'ana. K' na'e 'i ai 'a e femahino'aki 'i he Minisit Laó pea mo e Fika 15 'a Vava'ú, ko e me'a ko ia ke to'o 'a e 126 ia kuo solova 'ene palopalemá fekau'aki mo e *Common Law* mo e me'á. K' na'e kei tu'uma'u p' 'a e view ia 'a e Fakafongā Niuá, pea ko ia na'e peh' ke fakafou mai ki heni, pea mou *vote*, tali p' ta'etali.

Sea K miti Kakato: Me'a mai.

Lord Vaea: Kapau leva ko ia Sea, 'a ia 'i he peesi 3/2006 'oku 'i ai 'a e fakam'opo'opo fakalukufua ki hono tali mo e ta'etali 'o e kupu ko ia 'e 4. Ko ia Sea ?

Sea K miti Kakato: Ko ia.

Lord Vaea: M 1 .

Sea K miti Kakato: 'Oku 'i ai pea mo e Fokotu'u 'i he peesi fakamuimuí. Kapau te mo u me'a hifo ki he peesi 8 'oku 'i ai pea mo e fokotu'u ko ena 'a e ....

Ta'emo'oni me'a he L pooti fika 3/2016 'a e K miti Lao

Lord Fusitu'a: Ko e ki'i tokoni atu p' ki he fakama'ala'ala 'a e Tongatapu Fika 3 'Eiki Sea, ko e tu'ungá ia. Ko e tu'u ko ia he loto k' mití, na'e 'i ai 'a e femahino'aki 'a e Fika 15 pea mo e 'Eiki Minisit Laó, ke to'o 'a e fakatonutonu ko ia ki he 126 mo e 127 pea tui leva ia ki ai. Ko e motu'a ni pea mo e Tokoni Seá, na'e te'eki p' ke ma tui ki ai. Ko ia ko e peh' ko 'oku 'i he l pootí, 'oku tali lelei 'e he K' mití 'a e Fakatonutonu ko eni ko eni ki he kupu 11, 'oku ta'emooni ia 'Eiki Sea. 'Oku tonu ke fen' pasi 'a e l pootí mo e 'i ai 'a e *descending view* ki he tu'unga ko 'o e kupu ko ení Sea. Ko e hoha'á p' ia.

'Eiki Minisit Lao: 'Eiki Sea ke u tokoni atu. 'Oku ou pou pou atu ki he fokotu'u 'a e N'pele Fika 3 'o Tongatapu.

Sea K miti Kakato: Ko ia eni 'oku tau hoko atu ki ai.

'Eiki Minisit Lao: M 1 . Tau p' loti'i 'e tautolu.

Sea K miti Kakato: Kapau 'oku 'ikai ke toe 'i ai ha me'a makehe pea mei he l pooti ko eni na'e fakah' mai mei he k' mití, pea fokotu'u mai p' ko hano...

Lord Fusitu'a: Ko e ki'i poini fakamuimuí p' , 'oku fie ma'u 'e he motu'a ni ke h' he l kootí 'oku kei ta'etui 'a e motu'a ni, neongo 'oku kau ki he k' miti.

Sea K miti Kakato: Ko e me'a ia ko ena na'e tonu ke 'asi p ia he miniti ho'omou fakataha K miti. Ko e L pooti ko eni ko e L pooti fakalukufua eni 'oku 'ikai ke 'omai ha me'a fakafo'ituitui ai.

Lord Fusitu'a: Ko ia 'oku to'o 'a e totonu ko eni 'a e tangata'i Tonga pea mo e Fefine'i fonua Tonga, he Kupu 4 'o e Konisitutone Sea. M 1 Sea.

P loti'i 'o tali L pooti Fika 3/2016 K miti Lao

Sea K miti Kakato: 'Oku toe 'i ai mo ha me'a makehe ki mu'a pea tau toki p loti? Hou'eiki k taki ko e ngaahi K miti Tu'uma'ú tala k toa ai 'a e ngaahi me'a kotokotoa p ki homou konis nisi mo homou loto. Ko e ha'u ko ia 'a e pepa ko ení ki Fale ní, ko e aofangatuku ia 'a e Tu'utu'uní. Pea 'oku tatau ai p ia p 'oku ke laum lie ki ai pe 'ikai. 'A ia ko ia 'oku ke loto ke tau tali 'a e L pooti Fika 3 'a e K miti Tu'uma'u ki he Ngaahi Lao 2016 k taki 'o fakah 'aki ia 'a e hiki ho nima, mo hono ngaahi fakatonutonu.

Kalake T pile: 'Eiki Sea 'oku loto ki ai 'a Penisimani 'Epenisa Fifita, Veivosa *Light of Life* Taka, 'Eiki Minisit Fefakatau'aki & Polisi, 'Eiki Minisit Mo'ui, 'Eiki Minisit Ngoue, 'Eiki Minisit T naki Pa'anga H Mai, 'Eiki Minisit Ngaahi Ng ue Fakalotofonua, 'Eiki Pal mia, 'Eiki Tokoni Pal mia, 'Eiki Minisit Lao, 'Eiki Minisit Ngaahi Pisinisi 'a e Pule'anga, Sea 'oku loto ki ai 'a e toko 11.

Sea K miti Kakato: Ko ia 'oku 'ikai ke laum lie lelei ki heni pea k taki 'o fakah mai he hiki ho nima.

Kalake T pile: 'Oku 'ikai ke loto ki ai 'a 'Eiki N pele Fusitu'a, 'Eiki N pele Tu'uha'ateiho, 'Eiki N pele Nuku, 'ikai ke loto ki ai 'a e toko 3.

L pooti Fika 4/2016 K miti Lao

Sea K miti Kakato: M 1 , tau hiki ki he L pooti Fika 4, 'a ia ko e L pooti eni 'a e K miti Tu'uma'u ki he Ngaahi Laó, 'a ia ko e L pooti eni ki he Lao Fakaangaanga ki he *Procurement* ... Ko e fika fihá ko ia? K taki ko e Tu'utu'uni Fika 1.

Alea'i Tu'utu'uni fika 1/2016

Lord Fusitu'a: Sea, ko e ki'i fakama'ala'ala atu p , ko eni na'e 'osi fai 'a e feme'a'aki 'a e k mití ki ai, pea nau felotoi ki he Tu'utu'uni ko ení, 'a ia ko e Tu'utu'uni Fika 1 ia 'o e ...

<008>

Taimi: 1420–1430

Lord Fusitu'a: .. ki he ngaahi tu'utu'uni ki he fakatau faka-Pule'anga 2015. Ko hono me'a pangó na'e ki'i lahilahi e fakatonutonú. Pea 'oku fakam l ki he *secretariat* na'a nau meimei uike taha 'enau fakatonutonu mai 'a e ' feh laaki e lao ko ení pea kuo tu'u he tu'unga m 'opo'opo. Pea ko eni 'oku fokotu'u atu ki he Fale Sea. M l .

Sea K miti Kakato: M l . Mou me'a hifo p ki he ngaahi fakatonutonu ko ení 'oku ... ko e fu'u 'alapama 'eni 'oku 'omai ko ení ke mou.. Me'a mai e Minisit Pa'anga H Maí.

'Eiki Minisit T naki Pa'anga H Mai: Tapu pea mo e Sea pea tapu pea mo e Hou'eiki M mipa e Falé Sea. Ko u fakam l ki he k miti ko ení he fai e ng ue lahi ko ení ko hono ng ue fakasikalaipe ki hono fakatonutonu mai 'o e fanga ki'i lea faka-Tonga mo faka-Pilit nia. Ko e kakano ia ko 'o e tefito'i lao tu'utu'uni ng ue ko ení Sea na'e m 'opo'opo p . Ka 'oku ou fakam l atu he ng ue kuo lava. K ko eni kuo nau fokotu'u mai ke tali. Pea ko u pou pou atu ki ai 'Eiki Sea.

Sea K miti Kakato: To e 'i ai mo ha me'a makehe 'oku fie me'a ki ai ha M mipa. Me'a mai e Fakafongana N pele Tongatapu Fika l.

Fehu'ia lahi fakatonutonu Tu'utu'uni Fika 1

Lord Vaea: K taki p Sea. Ko e ki'i fie 'ilo p . Ko e h hono 'uhinga 'oku fu'u lahi peh fau ai 'a e fakatonutonú 'o 'omai ki he Fale ni. 'Ikai ke lava eni 'o fai 'i he potung ue p 'oku... p ko hono 'uhingá p na'e toki 'omai p ia ke fai 'e he kau kalaké 'a e Fale ni 'a e fakatonutonu ko ení Sea. K taki p ko e fie'ilo p ko hono 'uhingá ke u hanga lave'i 'a e tefito'i vaivai'anga 'oku 'omai ai e fu'u fakatonutonu lahi peh fau ki he Fale 'Eiki ni Sea. M l .

Sea K miti Kakato: M l .

'Eiki Minisit T naki Pa'anga H Mai: Tapu pea mo e Sea.

Sea K miti Kakato: Fakalahi 'e taha 'oku peesi 'e 95, fakalahi 'e taha 'oku peesi 'e 35. K 'oku hoko atu kotoa eni ko ha me'a ke tau ako ai ka tau hanga p ki mu'a mo laka ki mu'a.

'Eiki Minisit T naki Pa'anga H Mai: Tapu pea mo e Sea, fakatapu pea mo e Hou'eiki. Kole fakamolemole atu p . Mahalo ko e p ko ení na'e tule mohe komipiuta ia 'o lahi 'ene feh laaki, lahi p toutou fakatokanga af . Ka ne fou p 'Eiki Sea he *process* anga mahení p . 'Alu ki he kau fatu laó pea 'omai ai ki he Hou'eiki Kapinetí pea toe foki 'o toe fai e ng ue ki ai. Ka ko u tui ko u tukuaki'i a natula pea ko u fakam l atu ki he Hou'eiki. faka'osí p eni.

Lord Vaea: Faka'osí p eni?

Sea K miti Kakato: M l .

Lord Fusitu'a: Fokotu'u atu Sea.

P loti'i 'o tali Tu'utu'uni fika 1/2016

Sea K miti Kakato: Ko ia 'oku loto ke tau tali e L pooti Fika 4 2016 'a e K miti Tu'uma'u ki he Ngaahi Laó, k taki 'o fakahoko mai 'aki e hiki ho nima.

Kalake T pile: Sea 'oku loto ki ai 'a Penisimani 'Epenisa Fifita, Veivosa *Light of Life* Taka, 'Eiki Minisit Fefakatau'aki mo e Polisi, 'Eiki Minisit Mo'uí, 'Eiki Minisit Ngoue, 'Eiki Minisit T naki Pa'anga H Maí, 'Eiki Minisit Ngaahi Ng ue Fakalotofonua, 'Eiki Pal mia, 'Eiki Tokoni Pal mia, 'Eiki Minisit Laó, 'Eiki Minisit Ngaahi Kautaha Pisinisi 'a e Pule'anga, 'Eiki N pele Tu'iha'angana, 'Eiki N pele Tu'iha'ateiho, 'Eiki N pele Vaea, 'Eiki N pele Fusitu'a. Sea 'oku loto ki ai e toko 15.

Sea K miti Kakato: Ko ia 'oku 'ikai ke laum lie lelei ki he fakatonutonu ko ení pea k taki 'o fakah mai he founa tatau.

Kalake T pile: 'Ikai ke loto ki ai 'a 'Eiki N pele Nuku. 'Ikai ke loto ki ai e toko 1.

Sea K miti Kakato: M 1 . Hou'eiki, ko e ngata ia 'etau, ko 'ene 'osi ia 'etau 'asenita ko eni 'oku tukuhifo ki he K miti Kakató. Pea k taki 'o tui homou ngaahi koté ka tau liliu 'o **Fale Alea**.

(Liliu 'o Fale Alea pea me'a mai 'Eiki Sea 'o e Fale Alea ki hono me'a'anga)

'Eiki Sea: M 1 'aupito Hou'eiki. Kole atu p ki he Sea e K miti Kakató ke l pooti ki he Falé 'a e ng ue 'a e K miti Kakató. M 1 .

L pooti ng ue mei he K miti Kakato

S misi Sika: Tapu mo e 'Eiki Sea e Fale Alea pea peh foki ki he 'Eiki Pal mia mo e toenga e Hou'eiki M mipa e Falé kae fakahoko atu e l pooti e ng ue na'e tukuhifo ki he K miti Kakató. Na'e tali 'e he K miti Kakató e L pooti Fika 1 'a e K miti Laó, tali 'a e l pooti, tali ke fakafoki ki he Pule'angá 'a e Lao Fakaanga (Fakatonutonu) ki he Fakamaau'anga Lahi 2016. Na'e tali mo e L pooti Fika 2 'a e K miti Laó, tali 'a e l pootí, tali 'a e Tu'utu'uni Fika 7/2016 mo hono ngaahi fakatonutonu, 'a ia ko e tu'utu'uni ia ki he Tauhi 'o e Maau 'o e Ngaahi Feitu'u Faka-Pule'anga, Kava M Iohi, 2015, Tu'utu'uni Tika 7/2016. Na'e tali 'e he K miti Kakató 'a e L pooti Fika 3 K miti Laó, tali 'a e l pootí, tali 'a e Lao Fakatonutonu ki he Fakamo'oni, 2016 mo hono fakatonutonu. Na'e tali mo e Lao Fakatonutonu ki he Ngaahi Hia 2016. Na'e tali foki pea mo e L pooti Fika 4 'a e K miti Lao, tali 'a e ngaahi fakatonutonu, 'a e ngaahi Tu'utu'uni ki he Fakatau Faka-Pule'anga, 2015 pea mo hono ngaahi fakatonutonu. Pea ko e kakato ia e ng ue na'e tuku hifo ki he K miti Kakató, m 1 .

'Eiki Sea: M 1 . Fakam l atu ki he 'Eiki Sea e K miti Kakato. Pea ko ia Hou'eiki. Ko e kakato ia 'a e ng ue 'a e K miti Kakató ka tau hoko atu ki he Falé ke tali 'a e ngaahi l pooti mei he K miti.

P loti'i 'o tali ke fakafoki L pooti Fika 1/2016 K miti Lao ki he Pule'anga

Ko e 'uluaki, ko ia 'oku ke loto ke tau tali hono fakafoki 'a e L pooti Fika 1 e K miti Lao, ke tali 'a e l pooti ke fakafoki ki he Pule'anga 'a e Lao Fakatonutonu ki he Fakamaau'anga Lahí 2016. K taki 'o hiki ho nima.

Kalake T pile: 'Eiki Sea 'oku loto ki ai 'a S misi Kioa Lafu Sika, Penisimani 'Epenisa Fifita, 'Eiki Minisit Fefakatau'aki mo e Polisi, Veivosa *Light of Life* Taka, 'Eiki Minisit Mo'uí, 'Eiki Minisit Ngoue, 'Eiki Minisit T naki Pa'anga H maí, 'Eiki Minisit Ngaahi Ng ue Fakalotofonua, ..

<001>

Taimi: 1430-1440

Kalake T pile: ... 'Eiki Pal miá, 'Eiki Tokoni Pal mia, 'Eiki Minisit Lao, 'Eiki Minisit 'a e Ngaahi Kautaha Pisinisi 'a e Pule'anga, 'Eiki N pele Fusitu'a, 'Eiki N pele Tu'iha'ateiho, 'Eiki N pele Tu'iha'angana, 'Eiki N pele Nuku, 'Eiki N pele Vaea. Sea 'oku loto ki ai 'a e toko 17.

'Eiki Sea: Ko ia 'oku 'ikai ke loto ki ai k taki 'o hiki ho nima.

Kalake T pile: 'ikai ha fakah loto ki ai 'Eiki Sea.

'Eiki Sea: M 1 . Ko e L pooti Fika 2 ke p loti'i 'a e L pooti mei he K miti Tu'uma'u. Ko ia tau tali 'a e l pooti ko eni 'a e K miti Tu'uma'u k taki 'o hiki ho nima.

P loti pea tali L pooti Fika 2 K miti Lao

Kalake T pile: 'Eiki Sea 'oku loto ki ai 'a S misi Kioa Lafu Sika, Penisimani 'Epenisa Fifita, Veivosa *Light of Life* Taka, 'Eiki Minisit F fakatau'aki mo e Polisi, 'Eiki Minisit Mo'ui, 'Eiki Minisit Ng ue, 'Eiki Minisit T naki Pa'anga H Mai, 'Eiki Minisit e Ngaahi Ng ue Fakalotofonua, 'Eiki Pal mia, 'Eiki Tokoni Pal mia, 'Eiki Minisit Lao, 'Eiki Minisit 'a e Ngaahi Kautaha Pisinisi 'a e Pule'anga, 'Eiki N pele Tu'iha'angana, 'Eiki N pele Vaea. 'Eiki Sea 'oku loto ki ai 'a e toko 14.

'Eiki Sea: Ko ia 'oku 'ikai ke loto ki ai k taki 'o hiki ho nima.

Kalake T pile: 'ikai ha fakah loto ki ai 'Eiki Sea.

P loti'i 'o tali Lao Fakaangaanga Fakatonutonu Fakamo'oni

'Eiki Sea: Ko ia 'oku ke loto ke tau tali hono lau tu'o ua e Tu'utu'uni ke Tauhi e Maau 'a e Ngaahi Feitu'u 'a ia ko e Lao Fika nima eni Hou'eiki Ngaahi Feitu'u Faka-Pule'anga Kava M lohi Tapú

2015... K taki Hou'eiki, ko ia ke loto ke tau tali hono lau tu'o ua 'a e Lao Fakatonutonu ki he Fakamo'oni mo hono Ngaahi fakatonutonu 2016 k taki 'o hiki ho nima.

Kalake T pile: 'Eiki Sea 'oku loto ki ai 'a S misi Kioa Lafu Sika, Penisimani 'Epenisa Fifita, Veivosa *Light of Life* Taka, 'Eiki Minisit F fakatau'aki mo e Polisi, 'Eiki Minisit Mo'ui, 'Eiki Minisit Ng ue, 'Eiki Minisit T naki Pa'anga H Mai, 'Eiki Minisit e Ngaahi Ng ue Fakalotofonua, 'Eiki Pal mia, 'Eiki Tokoni Pal mia, 'Eiki Minisit Lao, 'Eiki Minisit 'a e Ngaahi Kautaha Pisinisi 'a e Pule'anga. 'Eiki Sea 'oku loto ki ai 'a e toko 12.

'Eiki Sea: Ko ia 'oku ke loto ki ai k taki 'o hiki ho nima.

Kalake T pile: 'Ikai ke loto ki ai 'a 'Eiki N pele Fusitu'a, 'Eiki N pele Tu'iha'ateiho, 'Eiki N pele Nuku. 'Ikai ke loto ki ai 'a e toko tolu.

'Eiki Sea: K taki Kalake 'o lau tu'o tolu.

Kalake T pile: Lao Fakaangaanga Fakatonutonu ki he Fakamo'oni 2016.

Ko e Lao Fakaangaanga ki ha Lao ke Fakatonutonu 'a e Lao ki he Fakamo'oni vahe 15.

'Oku tu'utu'uni 'e he Tu'i mo e Fale Alea 'o Tonga 'i he Fakataha Alea 'o e Pule'anga 'o peh :

'Uluaki Hingoa Nounou mo e 'Uhinga'i Lea

Kupu si'i 'uluaki, 'e ui 'a e Lao ni ko e Lao Fakatonutonu ki he Fakamo'oni 2016.

'Eiki Sea: Ko ia 'oku ke loto ke tau tali hono lau Lao Fakaangaanga Fakatonutonu ki he Fakamo'oni 2016 k taki 'o hiki ho nima.

Kalake T pile: Sea 'oku loto ki ai 'a S misi Kioa Lafu Sika, Penisimani 'Epenisa Fifita, Veivosa *Light of Life* Taka, 'Eiki Minisit F fakatau'aki mo e Polisi, 'Eiki Minisit Mo'ui, 'Eiki Minisit Ngoue, 'Eiki Minisit T naki Pa'anga H Mai, 'Eiki Minisit e Ngaahi Ng ue Fakalotofonua, 'Eiki Pal mia, 'Eiki Tokoni Pal mia, 'Eiki Minisit Lao, 'Eiki Minisit 'a e Ngaahi Kautaha Pisinisi 'a e Pule'anga. Sea 'oku loto ki ai 'a e toko 12.

'Eiki Sea: Ko ia 'oku 'ikai ke loto ki ai k taki 'o hiki ho nima.

Kalake T pile: 'Ikai ke loto ki ai 'a 'Eiki N pele Fusitu'a, 'Eiki N pele Tu'iha'ateiho, 'Eiki N pele Nuku, 'Eiki N pele Vaea. 'Ikai ke loto ki ai 'a e toko f .

P loti'i tali Lao Fakaangaanga Fakatonutonu ki he Ngaahi Hia 2016

'Eiki Sea: Ko ia, ko e Fika 7/2016. Ko ia 'oku ke loto ke tau tali hono lau tu'o ua Lao

Fakaangaanga Fakatonutonu ki he Ngaahi Hia 2016 k taki 'o hiki ho nima.

Kalake T pile: Sea 'oku loto ki ai 'a S misi Kioa Lafu Sika, Penisimani 'Epenisa Fifita, Veivosa *Light of Life* Taka, 'Eiki Minisit F fakatau'aki mo e Polisi, 'Eiki Minisit Mo'ui, 'Eiki Minisit Ngoue, 'Eiki Minisit T naki Pa'anga H Mai, 'Eiki Minisit e Ngaahi Ng ue Fakalotofonua, 'Eiki Pal mia, 'Eiki Tokoni Pal mia, 'Eiki Minisit Lao, 'Eiki Minisit 'a e Ngaahi Kautaha Pisinisi 'a e Pule'anga, 'Eiki N pele Tu'iha'angana. 'Eiki Sea 'oku loto ki ai 'a e toko 13.

'Eiki Sea: Ko ia 'oku 'ikai ke loto ki ai k taki 'o hiki ho nima.

Kalake T pile: 'Ikai ke loto ki ai 'a 'Eiki N pele Fusitu'a, 'Eiki N pele Tu'iha'ateiho, 'Eiki N pele Nuku. 'Ikai ke loto ki ai 'a e toko tolu.

'Eiki Sea: Lau tu'o tolu.

Kalake T pile: Lao Fakaangaanga Fakatonutonu ki he Ngaahi Hia 2016.

Ko e Lao Fakaangaanga ki ha Lao ke Fakatonutonu 'a e Lao ki he Ngaahi Hia vahe 18.

'Oku tu'utu'uni 'e he Tu'i mo e Fale Alea 'o Tonga 'i he Fakataha Alea 'o e Pule'anga 'o peh :

'Uluaki hingoa nounou mo e 'uhinga'i Lea. Kupu si'i 'uluaki

'E ui 'a e Lao ni ko e Lao Fakatonutonu ki he Ngaahi Hia 2016.

'Eiki Sea: Ko ia 'oku ke loto ke tau tali hono lau tu'o tolu Ngaahi Lao Fakaangaanga Fakatonutonu ki he Ngaahi Hia 2016 k taki 'o hiki ho nima.

Kalake T pile: 'Eiki Sea 'oku loto ki ai 'a S misi Kioa Lafu Sika, Penisimani 'Epenisa Fifita, Veivosa *Light of Life* Taka, 'Eiki Minisit F fakatau'aki mo e Polisi, 'Eiki Minisit Mo'ui, 'Eiki Minisit Ngoue, 'Eiki Minisit T naki Pa'anga H Mai, 'Eiki Minisit e Ngaahi Ng ue Fakalotofonua, 'Eiki Pal mia, 'Eiki Tokoni Pal mia, 'Eiki Minisit Lao, 'Eiki Minisit 'a e Ngaahi Kautaha Pisinisi 'a e Pule'anga, 'Eiki N pele Tu'iha'angana. 'Eiki Sea 'oku loto ki ai 'a e toko 13.

'Eiki Sea: Ko ia 'oku 'ikai ke loto ki ai k taki 'o hiki ho nima.

Kalake T pile: 'Ikai ke loto ki ai 'a 'Eiki N pele Fusitu'a, 'Eiki N pele Tu'iha'ateiho, 'Eiki N pele Nuku. 'Ikai ke loto ki ai 'a e toko tolu.

P loti tali Tu'utu'uni fika 7/2016 & hono ngaahi fakatonutonu

'Eiki Sea: Ngaahi Tu'utu'uni. Tu'utu'uni Fika 7/2016. Ko ia 'oku ke loto ke tau tali hono lau

tu’o ua Ngaahi Tu’utu’uni ki he Tauhi ‘o e Maau ‘o e Ngaahi Feitu’u Fakapule’anga Kava M lohi Tapu 2015 mo hono ngaahi fakatonutonu k taki ‘o hiki ho nima.

Kalake T pile: ‘Eiki Sea ‘oku loto ki ai ‘a S misi Kioa Lafu Sika, Penisimani ‘Epenisa Fifita, Vili Manuopangai Faka’osiula Hingano, Veivosa *Light of Life* Taka, ‘Eiki Minisit F fakatau’aki mo e Polisi, ‘Eiki Minisit Mo’ui, ‘Eiki Minisit Ngoue, ‘Eiki Minisit T naki Pa’anga H Mai, ‘Eiki Minisit e Ngaahi Ng ue Fakalotofonua, ‘Eiki Pal mia, ‘Eiki Tokoni Pal mia, ‘Eiki Minisit Lao, ‘Eiki Minisit ‘a e Ngaahi Kautaha Pisinisi ‘a e Pule’anga, ‘Eiki N pele Tu’iha’angana. ‘Eiki Sea ‘oku loto ki ai ‘a e toko 14.

‘Eiki Sea: Ko ia ‘oku ‘ikai ke loto ki ai k taki ‘o hiki ho nima.

Kalake T pile: ‘Ikai ke loto ki ai ‘a ‘Eiki N pele Tu’iha’ateiho. ‘Ikai ke loto ki ai, ‘Eiki N pele Nuku, ‘Eiki N pele Fusitu’a. ‘Ikai ke loto ki ai ‘a e toko tolu.

‘Eiki Sea: K taki lau tu’o tolu.

Kalake T pile: Tu’utu’uni ki he Tauhi ‘o e Maau ‘i he Ngaahi Feitu’u Fakapule’anga Kava M lohi Tapu 2015.

Lao ki he Tauhi ‘o e Maau ‘i he Ngaahi Feitu’u Faka-Pule’anga. ‘I hono ng ue’aki ‘a e ngaahi mafai kuo foaki ‘e he kupu 6(a) ‘o e Lao ki he Tauhi ‘o e Maau ‘i he Ngaahi Feitu’u Fakapule’anga vahe 37, ‘e fakahoko ‘e he Minisit ‘oku ne tokangaekina ‘a e Polisi ‘a e Ngaahi Tu’utu’uni ko ení.

‘Uluaki, Hingoa Nounou. ‘E ui ‘a e Tu’utu’uni ni ko e Tu’utu’uni ki he Tauhi ‘o e Maau ‘i he Ngaahi Feitu’u Faka-Pule’anga Kava M lohi Tapu 2015.

‘Eiki Sea: Ko ia ‘oku ke loto ke tau tali hono lau tu’o tolu ‘a e ngaahi tu’utu’uni k taki ‘o hiki ho nima.

Kalake T pile: ‘Eiki Sea ‘oku loto ki ai ‘a S misi Kioa Lafu Sika, Penisimani ‘Epenisa Fifita, Vili Manuopangai Faka’osiula Hingano, Veivosa *Light of Life* Taka, ‘Eiki Minisit F fakatau’aki mo e Polisi, ‘Eiki Minisit Mo’ui, ‘Eiki Minisit Ngoué, ‘Eiki Minisit T naki Pa’anga H Mai, ‘Eiki Minisit e Ngaahi Ng ue Fakalotofonua, ‘Eiki Pal mia, ‘Eiki Tokoni Pal mia, ‘Eiki Minisit Lao, ‘Eiki Minisit ‘a e Ngaahi Kautaha Pisinisi ‘a e Pule’anga, ‘Eiki N pele Tu’iha’angana. ‘Eiki Sea ‘oku loto ki ai ‘a e toko 14.

‘Eiki Sea: Ko ia ‘oku ‘ikai ke loto ki ai k taki ‘o hiki ho nima.

Kalake T pile: ‘Ikai ke loto ki ai ‘a ‘Eiki N pele Fusitu’a, ‘Eiki N pele Tu’iha’ateiho, ‘Eiki N pele Nuku. ‘Ikai ke loto ki ai ‘a e toko tolu.

P loti'i 'o tali L pooti fika 4/2016 K miti Lao

'Eiki Sea: L pooti Fika 4. Ko e Ngaahi Tu'utu'uni ki he Fakatau Fakapule'anga 2015 pea mo hono fakatonutonu. Ko ia ke loto ke tau tali hono lau tu'o uá k taki 'o hiki ho nima.

Kalake T pile: 'Eiki Sea 'oku loto ki ai 'a S misi Kioa Lafu Sika, Penisimani 'Epenisa Fifita, Veivosa *Light of Life* Taka, 'Eiki Minisit F fakatau'aki mo e Polisi, 'Eiki Minisit Mo'ui, 'Eiki Minisit Ngoue, 'Eiki Minisit T naki Pa'anga H Maí, 'Eiki Minisit e Ngaahi Ng ue Fakalotofonua, 'Eiki Pal mia, 'Eiki Minisit Lao, 'Eiki Minisit ki he Ngaahi Kautaha Pisinisi 'a e Pule'anga, 'Eiki Tokoni Pal mia, 'Eiki N pele Tu'iha'ateiho, 'Eiki N pele Tu'iha'angana. 'Eiki Sea 'oku loto ki ai 'a e toko 14.

'Eiki Sea: Ko ia 'oku 'ikai ke loto ki ai k taki 'o hiki ho nima.

Kalake T pile: 'Oku 'ikai ha fakah loto ki ai 'Eiki Sea.

'Eiki Sea: K taki 'o lau tu'o tolu.

Kalake T pile: Ngaahi Tu'utu'uni ki he Fakatau Fakapule'anga 2015. Lao ...

<002>

Taimi: 1440-1450

Kalake T pile: ...Ki He Pule'i 'o e Pa'anga 'a e Pule'angá 2002. Ko e Minisit Pa'angá 'i hono ng ue'aki 'a e ngaahi mafai kuo foaki 'e he Kupu 44 'o e Lao Ki Hono Pule'i 'a e Lao 'a e Pule'angá 2002 'oku ne fa'u 'a e ngaahi tu'utu'uni ni.

Konga 1. Talateu.

1. Hingoa nounou. 'E ui 'a e ngaahi tu'utu'uni ko ení ko e Ngaahi Tu'utu'uni ki he Fakatau Fakapule'angá 2015.

'Eiki Sea: Ko ia 'oku ke loto ke tau tali ngaahi Tu'utu'uni ki he Fakatau Faka-Pule'anga 2015 pea mo hono ngaahi fakatonutonu, k taki 'o hiki ho nima.

P loti'i 'o tali Tu'utu'uni Fakatau Faka-Pule'anga 2015 & ngaahi fakatonutonu

Kalake T pile: 'Eiki Sea 'oku loto ki ai 'a S misi Kioa Lafu Sika, Penisimani 'Epenisa Fifita, Veivosa *Light of Life* Taka, 'Eiki Minisit Fefakatau'akí & Polisi, 'Eiki Minisit Mo'ui, 'Eiki Minisit Ngoué, 'Eiki Minisit T naki Pa'anga H Mai, 'Eiki Minisit Ngaahi Ng ue Fakalotofonua, 'Eiki Pal mia, 'Eiki Tokoni Pal mia, 'Eiki Minisit Lao, 'Eiki Minisit Ngaahi

Kautaha Pisinisi ‘a e Pule‘anga, ‘Eiki N pele Tu‘iha‘angana. ‘Eiki Sea, ‘Eiki N pele Tu‘iha‘ateiho. Sea loto ki ai e toko 14.

‘Eiki Sea: Ko ia ‘oku ‘ikai ke loto ki aí, k taki ‘o hiki ho nima.

Kalake T pile: ‘Oku ‘ikai ha fakah loto ki ai ‘Eiki Sea.

Fakam 1 ‘ia ng ue lahi kuo lavá

‘Eiki Sea: Hou‘eiki, ‘oku, tapu p mo e Pal miá, kae ‘uma‘ e Tokoní mo e Hou‘eiki Minisit kae ‘uma‘ e Hou‘eiki Fakafofonga N pelé, Fakafofonga e Kakaí, Hou‘eiki ko e lava ‘etau ‘asenita, pea ‘oku ou tui ko e kakato ia ‘a ‘etau fatongia ki he 15/16. K ko e fakamanatu p Hou‘eiki ‘a e ki‘i ouau ko eni ‘apongipongi, he 9:30 pea mo e Minisit Ki Muli, Tokoni Minisit Ki Muli ‘a Siainá, ‘oku ‘i heni. K mou k taki p ‘o mou me‘a mai koe‘uh ke fakakakato ‘etau fatongia ko iá, k ‘i he‘ene tu‘u ko ení, kuo ‘osi maau p ke tau t puni ‘i he Tu‘apul elulu he 10 pea mo e Hou‘eiki ‘e toko 3 kuo ‘osi ‘omai mei he ‘Ene ‘Afió ke tau t puni ‘i he Tu‘apulelulú, pea tau toki fakaava ‘a e Falé ki he 2 ‘o Sune. ‘Oku ‘i ai p ngaahi fatongia kehe ‘e toki fakahoko atu p he Kalaké pea mo e kau ng ué ‘i he ‘atu tohi kia moutolu Hou‘eiki, ‘a e ngaahi fatongia kehe k ‘i he taimi tatau p ‘oku ou fakam 1 lahi ki he ‘Eiki Pal miá, kae ‘uma‘ e Tokoní ‘a e ng ue kuo lava atu ‘i he 15/16, k koe‘uhí ko e tuku atu e faingam lie ko ení ki he ‘Eiki Minisit Pa‘angá neongo ‘oku ‘ikai ke ne ‘i heni, kuo u tui ke fai ha ng ue ki he Patisetí pea ‘oku ou faka‘amu p , na‘a lava ke maau mai ki mu‘a ‘oku te‘eki ai ke tau fakaava. Tau peh p ki he uike 3 p ko e uike faka‘osi ‘o M ke me‘a ki ai e Hou‘eiki pea ko ia ‘oku faka‘amu p ke tuku atu p ki taumu‘a ke toki fai ‘a e faka‘osi‘osi ‘a e ng ue ko iá ke ‘omai ki he Hou‘eiki M mipa ‘o e Falé.

‘Oku toe ai ha me‘a e Hou‘eiki? ‘Eiki Pal miá.

Fakam 1 mei he Pule‘anga he ng ue kuo lavá

‘Eiki Pal miá: Tapu atu ki he Feitu‘u na ‘Eiki Sea, kae ‘uma‘ e toenga e Hou‘eiki M mipa e Fale Aleá, kau fai atu p ha ki‘i fakam 1 ‘o fakafofonga‘i e Hou‘eiki Kapinetí ‘i he lava e fakataha ko eni kuo tau fakahoko ‘i he uike ‘e 3 kuo tau s tu‘a ki aí. Ko ia ‘oku ‘oatu ‘a e fakam 1 kiate kimoutolu Hou‘eiki pea peh ki he kau M mipá, peh foki ki he Sea e Fale Aleá, kae ‘uma‘ e kau ng ué ‘i he feng ue‘aki kuo tau faí. Fakatauange ke hoko ‘a e ngaahi feme‘a‘aki na‘a tau toki s tu‘a ki aí, ko ha me‘a ke tau ako mei ai, kapau na‘e ai ha ngaahi t nounou, ‘oku kole fakamolemole atu kiate kimoutolu Hou‘eiki he tafa‘aki ko eni ‘a e Pule‘angá, kuo u fai e lelei taha, fai homau lelei taha ke fakapapau‘i ko e ng ue ko ‘oku mau fakahokó ‘o fakatatau ki he lao mo e tu‘utu‘uni mo e Konisit tone ko e lelei taha ia ‘oku mau ala lavá. Ko ia ‘oku ‘oatu ‘a e fakam 1 kiate kimoutolu, mo e talamon , fakatauange ‘e hoko ‘a e ki‘i m 1 l ko ení ke tau ma‘u ivi ai ‘o teuteu ki he fakataha ko ‘a e Fale Aleá ka hoko mai ‘i Sune ‘o e ta‘u ni. M 1 ‘aupito.

‘Eiki Sea: ‘Eiki N pele Fika 1 ‘o Tongatapu.

Fakam 1 mei he Hou'eiki N pele

Lord Vaea: Fakatapu atu ki he 'Eiki Sea 'o e Fale Aleá, fakatapu atu ki he 'Eiki Pal mia 'o Tonga kae 'uma' e Tokoni Pal miá, Hou'eiki Minisit pea peh ki he Hou'eiki Fakafofonga e Kakaí. Tapu atu ki he Kalaké, kae 'uma' e kau ng ue 'o e Fale Alea 'o Tonga. Sea 'oku 'oatu e fakam 1 pea mei he Hou'eiki e fonuá ki he Pal miá kae 'uma' e Hou'eiki Kapinetí 'i he t kunga ng ue kuo fai 'i he ta'u ko ia 2015. 'Oku 'i ai e fakam 1 lahi atu pea mo e 'ofa ki he taumu'a ko ia 'oku tau fononga ki aí. Pea 'oku 'i ai e fiefia 'i he lava 'a e ngaahi k toanga kae 'uma' foki 'a e ngaahi faka'amú. Ko ia e fakam 1 atu pea mo e talamon , kapau 'oku hakohako p kamata'anga e ta'ú Sea, huanoa ka tau t atu ki he loloto ko ia 'o e kongá loto 'o e ta'ú. Fakatauange ke kei hoko e taumu'a 'a e fonuá kae 'uma' e 'Otuá ko e l ia hotau fonongá pea mo e fepoupouaki kuo 'omai 'e he 'Eiki Sea kae 'uma' e Fale Alea 'o Tongá. Leveleva e malanga kae tau atu. M l Sea.

'Eiki Sea: Fakafofonga Fika 9 Tongatapu.

Fakam 1 mei he Fakafofonga Kakai

Penisimani Fifita: Tapu mo e 'Eiki Sea 'o e Fale Aleá 'o Tonga, tapu ki he 'Eiki Pal miá kae 'uma' e Hou'eiki Minisit e Kapinetí, tapu ki he Hou'eiki Fakafofonga e kau N pelé, tapu ki he Hou'eiki Fakafofonga e Kakaí. 'Eiki Sea kae 'uma' e Hou'eiki 'oku ou kole fakamolemole atu he'eku fokoutua tuaí, na'e tonu p ke u fokoutua hake 'anenai, kuo me'a e Hou'eiki, k ko u kole fakamolemole atu, koe'uhí kuo lava e fakam 1 'a e 'Eiki Pal miá mo e Pule'angá, lava 'a e fakam 1 'a e Hou'eiki Fakafofonga e kau N pelé, ka ko e si'i m tu'a Fakafofonga eni e Kakaí, fakahoko atu e fakam 1 'Eiki Sea, m l 'aupito e tataki lelei 'o e fononga faka-Fale Alea 'o e kamata'anga 'o e ta'u ko ení. Fakam 1 ki he Hou'eiki N pelé 'i he ngaahi feng ue'aki lelei kae'uma' hoku kaung Fakafofongá, peh 'a e fakam 1 ki he 'Eiki Sea 'o e K miti Kakató kae'uma' e Kalake Pulé, kau ng ue e Fale Aleá 'i he ngaahi feng ue'aki lelei kotoa p . Ko e ngaahi fatongia kotoa p 'oku tau fai, tau taumu'a taha p ki he lelei 'a Tonga. Pea 'oku tau fakafeta'i ki he 'Otuá, tau a'u mai ki he faka'osi ko eni pea mo hono ngaahi fatongia pea tau hanga atu ki he kaha'ú mo e teu ki Sune. 'Oku 'oatu e talamon kiate kimoutolu Hou'eiki m l 'aupito.

'Eiki Sea: Ko ia Hou'eiki kuo u fakam 1 'aupito, tau fakafeta'i p ki he Ta'eh maí, 'ene kei fakakoloa kitautolu e mo'ui 'o ne kei tataki lelei hotau fonuá pea fakam 1 'aupito ki he Tokoni Seá neongo 'oku 'ikai ke 'i heni, kae 'uma' e Sea e K miti Kakató, 'a e ng ue lelei kuo fataki mai, tau fononga mai, k 'oku tau faka'amu p ki ha to'u Fale Alea 'oku tau feng ue'aki, fepikiuma'aki ko e 'uhingá p ko hotau fonuá, tau 'ofa foki hotau fonuá, kae 'uma' e kakaí pea 'e makatu'unga p 'a e lelei mo e tu'um lie hotau fonuá, 'ia kitautolu Hou'eiki. Pea 'oku tonu p ke tau fepoupouaki 'a e ng ue 'a e Falé pea mo kimoutolu 'i taumu'a, neongo 'oku mou 'i taumu'a ka 'oku tonu p ke mahino kiate kimoutolu ko e kau Fakafofonga Fale Alea kimoutolu pea ko ia 'a e talamon kiate kimoutolu kae m l 'aupito e ng ue lelei kuo lava ka tau hanga atu ki he'etau Patiseti hono hokó, pea hang p ko e kole na'e faí 'Eiki Pal mia, na'a lava p ke tuku mai e me'a ko ení ki he Hou'eiki ke nau fai ha me'a ki ai, koe'uh ke lava 'o fai ha alea lelei mo to e poupu ki he ngaahi fika 'oku 'omai ke tau sio ki ai.

I he'ene peh 'oku talamon kia moutolu, fakatauange p ke kei tokonia kitautolu he 'Eiki he'etau ng ue 'oku faí, pea 'oku 'i ai e 'ofa lahi atu kia moutolu. Pea hang p ko ia na'e fakahoko atu 'ane naí, ko e 10 ki he Tu'apulelulu. Ka ko e ki'i taimi ko ení ke fai ha ng ue 'a e kau ng ué, pea mou manatu kau Fakafofonga, tuku ho'omou ngaahi tohi ko ena 'i mu'á mo e me'á, na'a 'ohovale p kuo ka'iloa atu ha ngaahi tohi, he 'oku 'ikai ke ai ha'atau pa'anga ke kumi'aki ha'atau ngaahi naunau. Pea 'ofa p 'o fakafoki mai e ngaahi naunau ki hotau Falé. Pea ko ia 'i he'ene peh , ke tau kelesi.

Kelesi

(Pea faka'osi leva 'e he 'Eiki Sea 'o e Fale Aleá ki he faha'i ta'u Fale Alea ko eni)

<003>

Fakam 'opo'opo Ngaahi Feme'a'aki Fale Alea